

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 9

Broj 10

Oktober 2016

Jovica Aćin

ZUM Manifest Manifest Društva Za Uništavanje Muškaraca

Valeri Solanas osnovala je 1967. godine Društvo čija namena je, po nazivu SCUM (*Society for Cutting Up Men*), bila za *eliminisanje muškaraca*. Bila je i jedina njegova članica. Napisala je njegov *Manifest*, po britkoj žestini i ironijskom humoru blistavi vrhunac militantnog feminizma, koji kao izvanredni dokument istorija rata između žena i muškaraca neće zaboraviti. I onda je, 1968. godine, pucala u Endija Vorhola, ikonu američkog pop-arta, koji je, ranjen, ipak ostao živ.

Tekst koji ćete čitati imao je do danas, ako ne računamo prvo, samostalno autorovo izdanje, deset raznih engleskih izdanja i reprinta, ne samo u SAD nego i u Engleskoj, Australiji i Škotskoj. Preveden je na nemački (tokom godina, čak kod četiri izdavača), francuski (u tri navrata), španski, italijanski i češki jezik. Meri Haron je, 1996. godine, po njemu i na osnovu biografskih podataka o njegovoj autorki (koja je bila već čudesna priča po sebi), iz njenih poznih godina, snimila odličan film: *Pucala sam u Endija Vorhola*.

Mada ne mora biti uobičajeno da se originalni nazivi udruženja prevode, i da je možda trebalo da naslov glasi, polazeći od izvornika, *SCUM Manifest*, ipak smo odlučili da ga u izvesnom smislu posrbimo, ne izneveravajući njegov smisao, pa tako za SCUM stoji ZUM: Za Uništavanje Muškaraca. Time je evocirano da originalni akronim ima, kad se uzme kao pojedinačna reč, svoje kolokvijalno značenje u engleskom jeziku.

O svemu ostalom više u priloženom pogovoru o sačiniteljki *Manifesta*.

O Valeri Solanas

Iz života i dela

Rodena je 9. aprila 1936. godine u Ventoru, u Nju Džerziju (ali se kao mesto rođenja navodi i Atlantik Siti), pod imenom Valeri Džin Solanas. Roditelji: Luis i Doroti Bondo Solanas. Otac ju je, po njenim kasnijim izjavama, seksualno zlostavljao. Ali, kako god bilo, njeni roditelji su se, tokom četrdesetih godina, razveli i razišli, a Valeri je otišla da živi sa majkom u Vašington. Majka joj se 1949. godine udala za Reda Morana, a onda su Valeri poslali u katoličku školu.

Godine učenja i prostituisanja

Buntovna i svojeglava, Valeri je odbila da se potčini roditeljima i odbila je da nastavi školovanje u katoličkoj gimnaziji. Deda ju je zbog tog izbičevao.

Kad je imala petnaest godina, zatrudnela je s nekim mornarom. Dete je dato na usvajanje. A ona je, premda već beskućnica, ipak maturirala, izdržavajući se putem školskog prostituisanja, i upisala se na univerzitet Merilend, a izdržavala se radeći u laboratoriji sa životinjama na odseku za psihologiju i opet prostituisanjem. Bezmalno godinu dana je radila na svom diplomskom radu iz psihologije na univerzitetu Minesota.

Posle studija prosjačila je i radila kao prostitutka, i tako se izdržavala. Putovala je po celom američkom kontinentu i naposletku došla u Grinič Vildž 1996. godine. Tu je napisala komad *Up Your Ass* o muškarcu koji mrzi prosjake i kurve. Po izvorima iz druge ruke, po jednoj verziji te drame, žena ubija muškarca, a po drugoj – majka davi sina.

Početak 1967. godine Valeri Solanas sa *Up Your Ass* otišla je kod tog Endija Vorhola u njegovu Fabriku, s naumom da on producira njen komad i daje mu jedini primerak teksta. U to vreme je Vorhol rekao novinarki Grečen Berg: „Učinilo mi se da je naslov čudesan, pa sam bio ljubazan da je pozovem da dođe kod mene sa svojim rukopisom, ali sve je bilo tako prljavo da sam pomislio da je ona neka prurušena policajka... Otad je nisam video i nisam zbog tog

iznenađen. Pretpostavljam da je mislila da ima neku savršenu stvar za Endija Vorhola.“

Godine mučenja i stvaranja i Endi Vorhol

Podsetimo se ko je bio Endi Vorhol kojem se Solanasova obratila u nesumnjivoj želji da mu se pridruži. „Volim novac na zidovima. Pretpostavimo da ste spremni da kupite neku umetničku sliku za dvesta hiljada dolara. Po meni, najbolje biste uradili ako biste sve te novčanice zalepili u neki okvir i to okačili na zid. Kad vam neko dođe u posetu, prva stvar koju će opaziti, biće novac na zidu.“ To su bile Vorholove reči iz kojih je, u pogledu sprege umetnosti i novca, priznajmo, izbijala nepobitna američka logika. „Ja sam mašina“, voleo je da ponavlja Endi Vorhol, „a svakoj mašini je potrebna neka tvornica gde bi bila smeštena.“ To će biti Fabrika: studio za svakodnevnu serigrafiju, pozornica za njegovu dramsku družinu *Velvet Underground*, prostrano mesto na kojem će Pol Morisi snimati filmove, a noću biti sastajalište za zvezde i zvezdice.

Svoju karijeru kao popartist, Vorhol je počeo 1962. godine. U početku su bile tek naznake onog što će kasnije postati tipično vorholovsko. Njegovi radovi su najpre likovi iz stripova: Betmen, Popaj, Supermen, Dik Trejsi, ili oglasni panoi i neke već postojeće šeme naprosto uvećane. Ne nalazi galeristu za izlaganje svojih radova, budući da Roj Lihtenstejn već izlaže svoje pseudo-stripove. Onda se tek Vorhol baca na pop-art, i u prvoj prodavnici, takoreći ispod svog stana, uspeva da povoljno kupi ogromne količine boje. Nastaju portreti Merilin Monro, oglasne slike konzervi Kempbelovih supa. I prelazi na uvećanu mehanizaciju u pravljenju i reprodukovanju likovnih tvorevina. Nema više sistematske serigrafije; sve biva masovno. Mit o singularnosti umetničkog stvaranja i umetničkog dela biva uzdrman. Ponavljanje postaje za Vorhola sredstvo izražavanja. Za to mu je bio potreban prostor. Preseljava se u napuštenu fabričku halu, na broju 231, 47. Istočne ulice. Njegov prijatelj celu fabriku oslikava srebrnom bojom. Od poda do tavanice, od telefona do toaleta, sve je u srebrnoj boji. U Fabrici se proizvode slike za kojima mediji luduju. Umetnički i pomodni život Njujorka odvija se u fabrici. I svi bi hteli da ih Vorhol portretiše. Lu Rid, Dejvid Bovi, Džon Lenon, Blondi, Mik Džeger, Džek Nikolson, Denis Hoper, Džejn Fonda, Lajza Mineli, Truman Kapot („Vorhol je Sfinga, ali bez zagonetke“), Alen Ginzberg...

Tu su i njegovi filmovi koji se brane na univerzitetima, sa privrženicima koje je pridobio, „Viva“ i „Morisi“. Ukratko, Vorhol ne samo da uspeva da stvara iluziju o umetničkim delima, nego radi na obmanama i u pogledu samog umetnika. Vorhol postaje nesumnjivi kralj mistifikacije u očima mnogih.

Manifest

Te godine, 1967, kad je Vorhol bio na putu po Evropi, Valeri Solanas je napisala i o svom trošku na šapirografu umnožila svoj *SCUM Manifest*. Delila ga je po ulicama. Bio je to takoreći traktat u duhu šok-feminizma. Tekst koji je obeležio početak drugog talasa u borbi za prava žena. Akronim njenog Društva (Society for Cutting Up Men) – SCUM – bio je već po sebi indikativan i izazivački u značenju „smeća“, „ološa“ i sl. A sam tekst je bio i ostao čisti vitriol sasut u lice muškaraca, polazeći od premise o muškarcu kao biološkoj zabludi i da je on nagonski uvek i jedino zainteresovan za seks sa bilo kojom ženom u svako vreme. Kako god, *Manifest* se može tumačiti svakojako, i tako je i bilo do danas. Izgleda kao da je autorka izabrala da se izrazi putem bestidnog parodiranja nekih krajnosti u odnosima žena i muškaraca u cilju svojevrstnog egzorcizma. Bilo je to takoreći pribegavanje ludilu da bi se iznela neka bolna istina u očima samog subjekta. Oni koji iole prate pisane napore feminističkih zatočnica i zatočnika, znaće da je ovde u pitanju ne samo jedan od najranijih i najduhovitijih, nego i najekscentričniji izraz takozvanog drugog talasa u feminizmu, znatno radikalnijeg od prvog, koji je obeležen militantnijim nabojem. Taj talas je, barem u SAD, idućih decenija tek dobijao na snazi, preplavljujući zemlju.

A Valeri Solanas je svoje izvanredno delce ponudila Morisu Žirodijasju da ga štampa. Žirodijas je imao izdavačku kuću *Olympia Press*, registrovanu u Parizu, u kojoj je objavljivao seksualno provokativna dela na engleskom jeziku koja se nisu mogla pojaviti u SAD. Izdao je, tako, između ostalog, *Lolitu* Vladimira Nabokova, *Rakovu obrtnicu* Henrija Milera, *Gordona* Edit Templton... Žirodijas je Valeri dao 500 ili 600 dolara kao honorar za roman koji je ona trebalo da napiše na osnovu svog *Manifesta*. S tim novcem je ona otputovala u San Francisko.

Tih dana je Ultra Violet (pseudonim jedne od američkih publicistkinja) pročitala Vorholu *Manifest*, a on je prokomentarisao: „Ta ženska je boca ključale vode sa sisama. Znaš, ona piše neki scenario za mene. Ima puno ideja.“

Trenutak slave ili pomračenja

Maja 1967. godine, kad se Vorhol vratio sa putovanja u Francusku i Englesku, Solanas je tražila da joj vrati tekst. Neprekidno mu je telefonirala. Moglo bi biti da mu se sam tekst nije dopao, mada ga je naslov bio privukao. Pošto joj je priznao da je rukopis zagubio, ona je počela od njega da traži novac za izgubljeni scenario, sve veoma uverena da je glavni krivac za njeno nesigurno finansijsko stanje baš Vorhol. Očigledno, on nikad nije ni imao nameru da producira *Up Your Ass* (što bi značilo: *Teraj se* ili *Nosi se* ili čak *Steram ti ga*), ni kao pozorišni komad

ni kao film. Skript je naprosto izgubljen u gomili tekstova i rukopisa koji su se povlačili po silnim policama u Fabrici. I tako je Valeri neprestano telefonirala Vorholu, zahtevajući od njega da joj plati za njen komad. Njemu to, po svemu sudeći, nije ni padalo na pamet da učini. Da je smiri ili zato što je doista mislio da nije bez nekog dara, za mali novac uzeo ju je u obzir u svojim filmskim projektima.

Jula 1967. godine dao joj je dvadeset pet dolara za to što je igrala u njegovom dugometražnom filmu *Ja, Muškarčina*, koji je uradio sa Polom Morisijem. Valerina uloga je bila da igra navodno samu sebe, tvrdokornu lezbijku, koja ismeva muški ud, uverena da njeni „standardi“ nisu niži od muškarčevih. Može biti i da se pojavljuje, u ulozi bez reči, i u Vorholovom filmu *Dečak biciklista*, takođe iz 1967. Vorhol je bio oduševljen njenom valjanom i zabav-nom glumom. I ona je bila dovoljno zadovoljna, pa je Žirodijasa dovela na prvu, grubu montažu filma. Žirodijasa je kasnije rekao da je Valeri izgledala opušteno i u prijateljskom odnosu sa Vorholom koji je konverzaciju vodio poglavito „produženim ćutnjama“.

U jesen 1967. godine, u jednom od njujorških kafea, „Maksov Kanzas Siti“, Vorhol je smestio Solanasovu za obližnji sto. Podsticao je svoju glumicu Vivu da vredi Valeri. „Lezbačo, odvratna si!“ Valeri je odgovorila pričom o tome kako ju je otac selsualno zloupotrebljavao. „Nikakvo čudo onda da si lezbijka“, odvratila je Viva bezobzirnno.

Tokom zime 1967/8, Solanasovu je intervjuisao Robert Mamorstejn za *Village Voice*. Članak je objavljen tek 13. juna 1968. godine, pošto je Valeri pucala. U tom razgovoru Valeri je komentarisala muškarce koji su zainteresovani za njeno *Društvo za uništavanje muškaraca*: „... Puzavci. Mazohisti. Verovatno vole da ih pljujem. Ne bih im pružila zadovoljstvo... Muškarci žele da me ljube u noge i sve one koještarije.“ Ovako je komentarisala žene i seks: „Devojke su okej. Spremne su da pomognu onako kako mogu. Ipak, neke od njih su zainteresovane jedino za seks. Mislim, na seks sa mnom. Ne mogu s tim da se zamaram ... Nisam lezbijka. Nemam vremena za seks ma koje vrste. To je bacanje vremena.“ Govorila je Mamorstejnu da je Vorhol kučkin sin: „Ni zmija ne bi jela iz njegove ruke.“ Govorila je i o svom životu. Kao devojčica je skitala. Prosila je i čak napisala za neki časopis članak o prosjačenju. „Imala sam izvesna zabavna iskustva sa neobičnim momcima u kolima.“

Po onome što je rekla u tom intervjuu, napisala je nekoliko seks-romana, i za jedan od njih je dobila 500 dolara. Verovatno je mislila na roman koje je trebalo da bude zasnovan na njenom *Manifestu*. Intervjuisana je i za jedan televizijski šou, ali odbija da sebe cenzuriše, pa je udaljena sa snimanja. Intervju nikad nije emitovan.

Prema intervjuu, koji je reditelj Pol Morisi 1996. godine dao Tejloru Midu, o ugovoru koji je Solanasova potpisala sa Žirodijasom govorila je kao o „glupom komadiću papira, sa dve rečenice, sitno ispisane“, koji je Žirodijas navodno propratio rečima: „Daću ti pet stotina dolara, a ti ćeš mi dati ono što budeš sledeće napisala, i ostalo što budeš napisala.“ Solanasova je to protumačila kao da Žirodijas unapred pripada sve što bude ikad napisala. Morisiju je rekla: „Oh, ne, sve što napišem biće njegovo. To mi je uradio, izjebao me je!“ Morisi, pak, nije verovao da bi Solanasova mogla da napiše roman zasnovan na *Manifestu* kao što je obećala izdavaču, pa je kao izgovor koristila tvrdnju da će Žirodijas sve njeno da prisvoji. Smatrala je da je Vorhol, u želji da, ništa joj ne plativši, prigrabi njen komad *Up Your Ass*, napravio tajni dogovor sa Žirodijasom i ovog nagovorio da potpiše rečeni ugovor sa njom.

U proleće 1968. godine, Valeri je otišla do izdavača alternativnih novina *Realist*, Pola Krasnera, i zatražila mu novac, govoreći: „Hoću da upucam Morisa Žirodijasa.“ On joj je dao 50 dolara, dovoljno za mali automatski pištolj.

I tako, u ponedeljak, 3. juna 1968. godine, ili je to bio 4. jun (ko želi neka proverava), u 9 sati pre podne, ubrzo posle završetka snimanja filma *Ja, Muškarčina*, Solanasova je posetila Čelsi hotel, u kojem je stanovao Žirodijas. Na recepciji je pitala za njega, i rečeno joj je da je otišao nekud za vikend. Ipak, ona ga je u predvorju hotela čekala tri puna sata. Oko podne je otišla na adresu skoro preseljene Fabrike i napolju čekala Vorhola. Adresa Fabrike je tad bila na Union skveru, broj 33, zapadna strana, u donjem Menhetnu. Fabrika je zauzimala gornje spratove neke velike robne kuće. Pol Morisi ju je sreo i pitao šta tu radi. „Čekam Endija da mi donese novac“, odgovorila je. Da bi se otarasio, Morisi joj je rekao da Vorhol nije dolazio tog dana. „Pa u redu“, rekla je, „sačekaću ga.“

Oko 14 sati, popela se liftom u studio. Morisi joj je ponovo rekao da Vorhol nije dolazio, pa da ne visi okolo i neka ode. Silazila je i penjala se liftom sedam puta pre nego što se, najzad, nije popela zajedno sa Vorholom oko 14:15 h. Bila je obučena u crnu rolku i kišni mantil, očešljane kose, našminkana. Nosila je kesu od pakpapira. Vorhol je čak rekao: „Pogledaj samo kako je Valeri zgodna!“ Morisi joj je rekao da iziđe: „Imamo posla, a ne budeš li otišla, ja ću te udarcima izbaciti napolje, zato se gubi, jer ne bih to voleo...“ Onda je zazvonio telefon. Morisi je odgovorio. Bila je to Viva (odnosno Suzan Hofman iz Sira-kuze, najpoznatija Vorholova glumica) i tražila Vorhola. Viva je htela novac, jer je upravo bio dovršen film *Goli restoran* sa njom u glavnoj ulozi. Morisi se izvinio i rekao da ide do kupatila. Dok je Vorhol razgovarao na telefonu, Solanasova je triput pucala u njega. Između prvog i drugog hica (oba su promašila), Vorhol je povikao: „Ne! Ne! Valeri,

nemoj!“ Njen treći hitac je pogodio, zakačivši oba plućna krila, slezinu, stomak, jednjak i jetru.

Dok je Vorhol ležao i krvario, Solanasova je dvaput pucala u Marija Amaja, umetničkog kritičara koji je čekao da se vidi sa Vorholom. Pogodila ga je iznad desnog kuka. To je bio njen peti metak. Onda se okrenula ka Fredu Hjuzu, Vorholovom menadžeru, prislonila mu cev pištolja uz glavu i opalila. Ali, metak se zaglavio u pištolju. U taj mah su se otvorila vrata lifta. U liftu nije bilo nikoga. Hjuze je rekao Solanasovoj: „O, gle lift! Zašto ne odeš, Valeri?“ „To je dobra ideja“, odgovorila je ona i otišla.

Prema drugoj verziji, ona je, pošto je opalila dva metka na Marija, krenula prema Hjuzu i rekla: „Pretpostavljam da bi sad trebalo i u tebe da pucam.“ Ovaj je pao na kolena i počeo da moli, pa je Valeri odustala od pucanja, pritisnula dugme za lift, strpljivo sačekala da lift dođe i vrata se otvore, ušetala se u njega i izišla iz Fabrike.

Do zaglavljivanja pištolja moglo je doći zato što je pre svoje ubilačke akcije, budući uverena da bi Vorhol mogao biti vampir, metke uvila u aluminijumsku foliju, tako da budu kao srebrni, jer jedino srebrna zrna mogu da naude vampirima.

Proces

Te večeri u 20:00 h, dok je Vorhol, u kritičnom stanju, ležao nepomičan na operacionom stolu, Solanasova se sama predala nekom saobraćajcu početniku. Rekla je: „Traži me policija, želi da me uhvati.“ Onda je iz džepova svog kišnog mantila izvadila automatik i još jedan manji pištolj, i pružila ih policajcu. Kad je to uradila, izjavila je da je pucala u Endija Vorhola, i kao objašnjenje za taj čin rekla: „Imao je suviše kontrole nad mojim životom.“

Kad je dovedena u policijsku stanicu, gomila novinara i fotoreportera saletela ju je pitanjima. Zašto je to učinila? „Za to postoje mnogi razlozi. Pročitajte moj *Manifest* i on će vam kazati ko sam ja.“ Solanasova je dala podatke o sebi i bila optužena za zločinački nasrtaj i posedovanje vatrenog oružja.

Ipak, po svemu sudeći, najvećma je u pravu Meri Haron, koja će 1996. godine snimiti veoma dobar film *Pucala sam u Endija Vorhola*, u žanru drame, sa Lili Tejlor u naslovnoj ulozi, nagrađenoj, sa sjajnim dočaravanjem Valeri Solanas kao uznemirene, plahovite devojke, sa povremenim gubljenjem razuma, ali neosporno kao žene od akcije. Vorhola je igrao Džared Haris (u filmu *Baskijat* Džulijena Šnabela, Vorholov lik dočaravao je Dejvid Bouvi). Haronova ističe činjenicu da je Valeri imala svoje delo samo u jednom primerku. Tad nije bilo mašina za fotokopiranje i tako to. A u haosu Fabrike tekst je izgubljen, *Up Your Ass!* To je bila gotovo lična stvar zbog koje je Valeri postepeno bivala sve mahnitija prema

Vorholu. Nije u pitanju bila toliko antimuška poma, po Haronovoj.

Kasnije, tokom noći, pošto se predala, izvedena je pred istražnog sudiju i rekla: „Ne dešava se često da pucam u nekog. Nisam to uradila bez razloga. Vorhol me je vezivao, držao zaključanu u ostavi i mrcvario. Radio je sa mnom stvari koje su me rasturale.“ Kad ju je sudija zapitao da li može sebi da obezbedi advokata, odgovorila je: „Ne, ne mogu. Braniću se sama. Bolje da to lično radim. Bila sam u pravu u tome što sam učinila. Nemam zbog čega da žalim!“ Sudija je njene komentare isključio iz sudskog zapisnika, i poslao Solanasovu na psihijatrijsko posmatranje.

Juna 13, 1968, Valeri Solanas se pojavila pred Višim državnim sudom. Zastupala ju je radikalna feministička advokatica Florins Kenedi koja je za Solanasovu rekla da je „jedna od najvažnijih glasnogovornica feminističkog pokreta“. Ona je zahtevala da Valeri bude oslobođena zbog nepropisnog postupanja u slanju na psihijatrijsko posmatranje, ali sudija je prigovor odbio i Solanasovu ponovo poslao pod psihijatrijski nadzor. Neke njujorške novinarke, koje su pratile suđenje, nazvale su Solanasovu „prvom izvanrednom šampionkom ženskih prava“.

Zatočena, Solanasova je poručila: „Evo, Žan Žene upravo, nasuprot Sartru i Simon de Bovoar, govori da su egzistencijalne implikacije dominantne u njegovim knjigama. Što se tiče mene, s druge strane, ja sam društvena propagandistkinja.“ Ako je svojim pucanjem htela da upozori na svoje poglede, to nije previše uspela. Jedva da se pojavila na naslovnim stranicama listova i odmah je nestala. Ni žrtva, Endi Vorhol, u pogledu publiciteta nije bolje prošao. Ne zaboravimo da je par meseci pre tog ubijen u Memfisu Martin Luter King, i tom događaju su mediji bili još posvećeni. A sutradan, posle pucanja u Vorhola, ubijen je Robert Kenedi...

Krajem juna protiv Solanasove je podignuta optužnica za pokušaj ubistva, nasrtaj i ilegalno posedovanje oružja. Avgusta je proglašena za privremeno nesposobnu za suđenje i poslata pod bolnički nadzor. Tog meseca, Olimpija Pres je objavio *Manifest* Valeri Solanas, sa tekstovima Morisa Žirodijasa i Pola Krasnera.

Krajem iste godine, uoči Božića po novom kalendaru, u Fabrici, oporavljeni Vorhol je odgovorio na telefonski poziv. Zvala je Valeri Solanas i tražila da joj Vorhol plati 20 000 dolara za njene rukopise, pri čemu će taj novac uložiti u svoju odbranu. Tražila je da budu ukinute sve optužbe protiv nje, kao i da više igra u njegovim filmovima. Rekla mu je i da ako to ne uradi, da bi ona „mogla da ponovi ono što je već jednom učinila“.

Konačno, juna 1969. godine, pošto je proglašena krivom, Valeri Solanas je osuđena na tri godine zatvora zbog „nesmotrenog nasrtaja u nameri da drugom nanese povrede“. Vreme provedeno pod

psihijatrijskim nadzorom bilo je uračunato u služenje kazne. Smatralo se da je osuđena na kratku kaznu zbog tog što je Vorhol odbio da svedoči protiv Solanasove.

Zanimljivo je da Lu Rid, koji i danas važi kao kultni muzičar, jedan od Vorholovih odanih prijatelja, nikad nije oprostio Solanasovoj zbog pucanja, pa je čak, sa Džonom Kejdžom, snimio pesmu *Verujem*, u kojoj peva: *Verujem da bih mogao da povučem ručicu na njoj lično*. Mislio je na ručicu kojom je uključivana električna stolica. A ta koja je bila *lično*, jasno, bila je Valeri.

„Govnarski“ život

Valeri je puštena iz zatvora za žene države Njujork, na Bedford Hilsu, septembra 1971. godine. Smatrana je maltene mučenicom. Ponovo je uhapšena novembra iste godine zbog pretećih pisama i telefonskih poziva raznim ljudima, među kojima i Endiju Vorholu. Izgleda da joj se s vremena na vreme um pomračivao. Godine 1973. više puta je bila u mentalnim ustanovama, a osam meseci je provela u takvoj bolnici u Južnoj Floridi, 1975. godine.

Jula 1977. godine intervjuisao ju je Hauard Smit kome je pričala da radi na novoj knjizi, o svom „govnarskom“ životu, pod naslovom „Valeri Solanas“. Trebalo je da za nju dobije sto miliona dolara predujma od „Mafije“ koju je opisala kao grupu „momaka sa novcem“. Opširno je govorila o „Posredniku“ između njih i nje.

U intervjuu pretresala je i svoje *Društvo za uništavanje muškaraca*. „Ono je hipotetično. Ne, hipotetično je pogrešna reč. To je zapravo književna tvorevina. Ne postoji organizacija zvana SCUM.“ Smit: „To ste samo vi.“ Solanas: „Nisam čak ni ja... pretpostavljam, mislila sam na to kao na stanje duha. Drugim rečima, žene koje misle na izvestan način su članice *Društva za uništavanje muškaraca*. Muškarci koji misle na izvestan način jesu njegovo pomoćno muško osoblje.“

Protestovala je zbog Smitove tvrdnje iz 1968. godine: „Mesto gde je ona rekla da je ona mrziteljka muškaraca, a nije lezbijka... Mislim da je to zapravo bilo totalno neopravdano. Zato što sam ja bila lezbijka... Mada u to vreme nisam bila seksualna lezbijka, ali sam bila u svim drugim smislovima... Način kako je to bilo formulisano, odavao je utisak da sam heteroseksualna, znate...“

Avgusta se u novinama, pošto je intervju bio objavljen, pojavljuje novi članak Hauarda Smita: „Valeri Solanas odgovara“, u kojem Valeri ispravlja ono što nije bilo tačno zapisano u njihovom razgovoru. Istakla je da su izdanja *Manifesta* kod Olimpije Presa bila netačna: „Neke reči, pa čak i veći delovi rečenica bili su izbačeni iz teksta, tako da su pojedini delovi zbog tog bili nekoherentni.“ Zatim je

iznela da su novine odbile da objave adresu „Posrednika“, upravo ono što je ona smatrala važnim razlogom za intervju. Smita je nazvala nemoralnim novinarom i rekla: „Ja držim do apsolutno moralnog standarda.“ Smit: „Da li biste, Valeri, sad želeli da uđete u raspravu o ljudima koji pucaju?“ Solanas: „Smatram da je to moralan čin. I smatram da bi bilo nemoralno da nisam pucala. Trebalo je više da vežbam gađanje u metu.“ Iste godine uputila je opširno pismo uredniku *Plejboja* sa teorijom da je upravo on bio onaj „Posrednik“ za Mafiju. Potom se ništa o njoj nije čulo do novembra 1987. godine, kad ju je Ultra Violet pronašla u Severnoj Kaliforniji. Telefonirala joj je, ali Solanasova nije imala mnogo da kaže.

Sjajan smisao za humor

Navodno slomljena i sama, 26. aprila 1988. godine Valeri Solanas je umrla od emfizema i pneumonije u nekom ubožničkom hotelu u oblasti San Franciska. Rečeno je da je imala problem sa drogom i da se svakojako dovijala da je obezbedi. Prostitutke koje su je znale iz tog vremena pričale su da je izgledala elegantno i vitko, a uvek je nosila haljinu od srebrnastog lamea dok je radila na ulici.

Januara 1991. godine, Rovan Gejnter intervjuisao je Doroti Moran, Valerinu majku. Naslov intervjuja: „Feministički košmar Endija Vorhola.“ Majka je porekla da se Valeri lečila u kasnijim godinama. „Živela je mirno u Njujorku tokom sedamdesetih i, docnije, u Feniksu i San Francisku. Mislim da je imala dobre prijatelje koji su joj mnogo pomagali... Pisala je. Zamišljala je sebe kao pisca, i mislim da je imala izvesnog talenta. Nekoliko godina je čak živela sa jednim muškarcem... Imala je sjajan smisao za humor.“

Njeno telo je kremirano u Virdžiniji, blizu kuće njene majke.

I danas je lična junakinja mnogim ženama u svetu. A odjek njenih ideja o ženskoj samodovoljnosti, ma koliko dvosmislen, kao da prepoznajemo i u ponositim porukama ispisanim danas na zidovima beogradskih ulica, recimo: „Gledaj me, mama, stavljam ga sama!“

Da li je, pucajući, Valeri promašila? Ali, to je danas već zaboravljeno. Kao da se Valeri Solanas više i ne pamti po tome. Pamti se po svom *Manifestu*, i zbog njega zaslužuje da je ne zaboravimo.

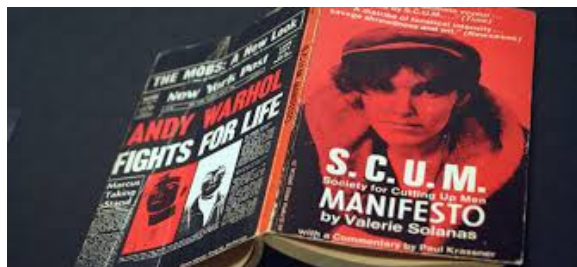
Uvrštena u enciklopedijama žena među prvih deset top-žena koje se izdvajaju u dvadesetom veku, pre svega i zaista zbog svog *Manifesta* kojim je „prednjačila u svom vremenu, a da njena ubojita duhovitost i briljantnost nisu bile zasluženno cenjene“. Čak i pisac poput Mišela Uelbeka, koji danas po svojim delima svakako spada u muške „jastrebove“ francuske književnosti, u pogovoru „Čovečanstvo,

drugi stadijum“, za novo izdanje *Manifesta* (1998) na francuskom jeziku između ostalog kaže: „Sredinom šezdesetih godina, usred ideološkog bordela bez premca, i uprkos nekolikim nacističkim isključcima, Valeri Solanas je praktično bila jedina u svojoj generaciji sa hrabrošću da zastupa napredan i razborit stav, saglasan plemenitijim aspiracijama zapadnjačkog projekta: uspostaviti apsolutnu tehnološku kontrolu čoveka nad prirodom, uključujući i kontrolu nad čovekovom biološkom prirodom i njegovom evolucijom. Bio je to cilj na dužu stazu – iznova sazdati prirodu na temeljima saglasnim moralnom zakonu, to jest ustoličiti univerzalnu vladavinu ljubavi do poslednje granice.“

Svako od nas ima puno pravo da se ne složi sa ovim ili onim u mišljenjima drugih, pa i da se potpuno ne slaže. Ali, stvar je više u tome da svoj duh neprestano proveravamo na svakoj misli, u svakom zaključivanju, sa uverenjem da nema pravde ako ne bude saslušan svaki glas, pa čak i onaj jedini i poslednji.

GRADAC, Biblioteka *Kaleidoskop*
Valeri Solanas: Manifest Društva Za Uništavanje Muškaraca
Preveo *Jovica Aćin*

Ivan Ivanji

Krajnja destinacija smrt

PRE TAČNO SEDAMDESET I PET GODINA, U OSAM SATI UJUTRO, IZ HONVEDKASARNE PRVA GRUPA JEVREJA ODVEDENA JE NA PRISTANIŠTE I UKRCANA NA ŠLEP. DRUGA GRUPA UKRCANA JE U PODNE NA DRUGI ŠLEP. OBE KOLONE PRATILI SU ESESOVCI SA VUČJACIMA. ZRENJANINCI SU IH POSMATRALI. DA LI JE NEKO IZ TE "PUBLIKE" MAHAO, DA LI SE OPROSTIO OD DOTADAŠNJIH KOMŠIJA, MUŠTERIJA, PRIJATELJA? NEKI SU MOŽDA PLAKALI, NEMOĆNO SAOSEĆALI. DA LI SU NEKI MRMLJALI ILI VIKALI DA TAKO TREBA? DA TREBA DA SE OČISTI GRAD? PRETPOSTAVLJAM DA JE VEĆINA BILA RAVNODUŠNA, KAO ŠTO SMO MI DANAS ČESTO RAVNODUŠNI PREMA TUĐIM NESREĆAMA

Na dan izlaska ovog broja "Vremena", uveče u pola šest stajaću na pešačkom mostu u mom rodnom gradu Zrenjaninu. Prisustvovaću puštanju venaca niz Begej kao znak sećanja na Jevreje koje su pre 75 godina natrpali u dva šlepa i po velikoj vrućini danima vozili niz Begej, Tisu, Dunav. Cilj je bila smrt, međustanica Beograd, zapravo dve lokacije u tom gradu: logori Staro sajmište i Topovske šupe. Mene se to tiče nešto više nego većinu ostalih, koji će se danas setiti tog zločina, jednog od mnogih počinjenih te 1941, jer su na jednom od ta dva šlepa bili moja mama i moj tata.

Isto takvu svečanost punu pijeteta na isti datum održavali su i ranijih godina, ali ja nisam bio ni na jednoj. Nisu me posebno zvali ili nisam bio u Srbiji ili nisam smatrao da su takve akcije nužne, ne znam. Sâm sam kriv. Mogao sam da se zainteresujem.

Sa mesta sa koga su pošli ti šlepovi smrti ne mogu da se bace u reku venci, jer tamo gde je nekada bila kapetanija više nema vode, tamo je Begej zatrpan, iskopan mu je drugi tok. Umesto sterilnog mosta bez duše, na kome ćemo stajati ovog četvrtka, tamo je stajao gvozdeni most koji je projektovao Gistav Ajfel, tvorac Ajfelove kule u Parizu i Kipa slobode pred Njujorkom, slavna ćuprija opevana u pesmi "Četir konja debela prešla preko Begeja"; njega smo srušili i prodali ga kao staro gvožđe. Mnogo toga iz naše istorije prodato je u staro gvožđe.

STRAH OD ISTINE: Uz ceremoniju izgovoriće se *kadiš*, jevrejska molitva po sadržaju donekle slična hrišćanskom *očenašu*. To nije molitva za mrtve, nego u slavu Gospodnju, dobar Jevrejin trebalo bi da je svakodnevno izgovori deset puta, ali se takođe moli i uz sahrane i pomene mrtvima, iako se smrt u njoj ne pominje. Uslov za pravosnažno recitovanje *kadiša* je prisustvo *minjana*, to znači deset odraslih pravovernih

Jevreja. Ja nisam vernik, za razliku od očenaša, koji znam čak i na mađarskom jeziku, kadiš ne znam, ali ću staviti na glavu kačket, jer je jevrejski običaj da muškarci pokriju glavu, kao što zimi skidam kapu ili šešir u hrišćanskoj crkvi ili se izuvam kad ulazim u džamiju. Poštujem tuđe običaje. Sve mi je to tuđe, ali ova godišnjica me duboko potresa i to me prisiljava da ponovo nešto kažem, da progovorim, iako sam mislio da sam se već odužio sa nekoliko romana i pripovedaka; ovoga puta nešto me steže u grlu u potrazi, ne za literaturom i ne za običajima, već za istinom, iako znam da je nedostižna; makar za parčetom moje istine. Ili istine o mami i tati.

Ja nisam bio u Zrenjaninu kad su njegove Jevreje odveli na šlepove. Mene i sestru je krajem aprila strina, koja je bila Švabica, odvela iz Zrenjanina u Bačku, o tome sam više puta pisao. Ovde je relevantno samo da avgusta te godine ne samo da nisam bio u rodnom gradu, nego pojma nisam imao šta se u njemu događa i da ni posle oslobođenja dugo, dugo o tome nisam razmišljao, nisam se raspitivao; bio sam srećan što sam ostao živ.

Guglujem. Ne saznajem ništa što nisam znao. Sa pretraživačima imam isto iskustvo kao sa rečnicima i leksikonima, nalazim mnogo toga što me zanima ili zabavlja, samo ne to što bih hteo da saznam. Da li je na dva šlepa odvedeno oko 1200 Jevreja kao što neki zapisi kažu? Na drugom mestu piše 1250. Pedeset više ili manje, zar je to bitno? Nisam našao nikakve podatke o tome da li je iko pokušao da napravi konkretan spisak. Mogao se sastaviti spisak Jevreja koji su pre 1941. živeli u Zrenjaninu i okolini i ko se vratio živ, pa da se uporedi. Ne bi bilo sasvim tačno, ali približilo bi se istini. Sa druge strane, istina je da se ubijalo, zar je išta drugo bitno?

Da li negde postoje zaboravljeni, zatureni zapisi očevidaca? Hapšenje Jevreja nije bilo neprimetno, nije se vršilo noću, u tajnosti. Odvođenje na šlepove mora da je zapazilo i posmatralo mnogo ljudi. Kako se ko od posmatrača ponašao? Da li se dovikivalo, smejal, plakalo, pretilo, psovalo? Koja su imena ili brojevi tih šlepova? Danas ta dugačka plovila sa pljosnatim dnom bez sopstvenog pogona koje tegle druge lađe ili remorkeri obično zovu baržama.

Ja nikoga ne smem da krivim što se nije bavio tim pitanjima, jer nisam ni ja, a mogao sam. Trebalo je. Prvih godina posle rata dolazio sam u Zrenjanin i razgovarao sa mnogim ljudima, na primer sa Todorom Manojlovićem, velikim piscem, našim porodičnim prijateljem; sa Markom Mirčom, koji je govorio bezbroj jezika, hebrejski tako dobro da je prevodio za sinagogu, jer ga je znao mnogo bolje od rabina, za vreme rata za Nemce, posle u nekom Žitoprometu; sa mojim školskim drugom Svetom Vrškom. To su pripadnici tri generacije. Oni su bili u Zrenjaninu na dan kad su Jevreje ukrcali na šlepove, sva trojica su

poznavala moje roditelje, ali nisam ih pitao šta znaju o tome, šta su čuli, videli, tada mislili.

Decenijama kasnije sam istraživao ubijanje i logorisanje Nemaca posle rata, montirao o tome fičer za nemački radio, napisao malu seriju za NIN, uneo saznanja o tome u svoj roman "Guvernanta". Za šlepove sam znao, ali u vezi sa njima ništa nisam istraživao; da li sam se nečeg bojao?

Moja najveća, neshvatljiva greška bila je što sa rođenom babom, maminom mamom, nisam razgovarao o toj temi. Ne znam ni da li je tog avgusta još bila u Zrenjaninu, kada je otišla, kako je uspela da se prebaci u Suboticu, ali sigurno je mnogo toga znala. Vratila se iz koncentracionog logora Bergen Belzen, godinama posle toga bila zdrava i fizički i psihički, čak smo ponekad i stanovali kod mog ujaka u istom stanu, ali naši razgovori su se svodili na to šta da kuva ili šta da mi ispegla. Niti sam ja nju pitao kako je njoj bilo u logoru, niti ona mene. Tabu. Čega smo se bojali?

SAMRTRNO PROLEĆE: Nije ovde reč o šleповima, nego o tati i mami, iako znam i nijednog trenutka ne zaboravljam da se radi o mnogima, o milionima širom Evrope, o mnogim tatama i mamama, sinovima i kćerima, bakama i dekama, bebama i starcima, ali verujem da se istina bolje može oživeti pričom o pojedinačnim sudbinama, nego statistikama.

Mami je 11. avgusta – nedelju dana pre nego što će je utovariti na šlep – bio četrdeseti rođendan. Da li su ga proslavili? Znam da su ona i tata tada bili internirani u kasarni u današnjoj Makedonskoj ulici u Zrenjaninu, danas se tamo nalazi Srednja poljoprivredna škola. Mi smo je zvali Honvedkasarna, jer su pre Prvog svetskog rata u njoj služili mađarski vojnici, "honvedi", tačan prevod bio bi "domobrani". Da li su njih dvoje u kasarni mogli da "slave" mamin okrugli rođendan? Sigurno su ga pomenuli, jer su moji roditelji još bili zajedno, tata to pominje u dugačkom pismu iz te kasarne na koje ću se još vratiti.

Ali sada krećem godinu dana unazad na mamin trideset i deveti rođendan, kratko ga pominjem i u romanu "Moj lepi život u paklu". Kao iznenađenje za taj dan uvečbao sam da na violini odsviram melodiju iz mađarskog filma "Samrtno proleće". Imao sam jedanaest i po godina. Iznenađenje je trebalo da bude utoliko veće, što sam pre toga izjavio da mrzim violinu i neću više da idem na časove i to su moji roditelji prihvatili. Na stočiću sam aranžirao cveće, koje je već stiglo sa raznih strana, a ja sam se sakrio iza njega i zasvirao kada je mama ušla u sobu. U toj sobi se danas nalazi prostor za konferencije Srpske napredne stranke za Zrenjanin. Pesmu "Samrtno proleće" u filmu je pevala Katalin Karadi, imala je prilično dubok glas slično kao Zara Leander i bila veoma popularna kao "fatalna žena". Pesma je o tragičnoj ljubavi, nikako o slutnji da će godinu i po dana posle za mamu plin biti samrtan u kamionu-dušegupki.

Posle rata smo saznali da je Karadijeva svoja prijateljstva u visokom budimpeštanskom društvu koristila kao sovjetski agent. Ponekad tu pesmu u njenoj interpretaciji sentimentalno slušam pred spavanje na Jutjubu. Uveren sam da je mama na svoj četrdeseti rođendan mislila o tom rođendanu godinu dana ranije kada se smrt još nije nazirala. Tata i mama zatvoreni u kasarni nisu mogli da znaju da li smo sestra i ja živi i zdravi, kao što mi nismo znali šta se događa sa njima. O boravku roditelja u kasarni u današnjoj Makedonskoj ulici posedujem jedan od malobrojnih validnih dokumenata, tatino pismo datirano 10. maja na četiri velike stranice pisano zelenim mastilom. Citiram ga dosta opširno u romanu "Moj lepi život u paklu". U toj knjizi ima dosta izmišljenih, romanesknih delova, ali su detalji iz pisma autentični, neću ovde da ih ponovim, samo da kažem da sam prevodeći ga sa nemačkog na srpski zapisao: "Ne ide... Isuviše je teško da ponovo čitam to pismo, dvadeseti put, pedeseti put..." Svejedno ga sad ponovo uzimam u ruke. Mastilo bleđi, sve je manje čitko. Ne piše koliko su već dugo na tom mestu, ali zacelo su bili tamo sve do 18. avgusta, znači, više od dva meseca. Piše da ih je desetero u sobi, ali da su ostali u većim sobama, da je on glavni lekar "za hiljadu Jevreja" i da mu mama "vredno pomaže i sprema". Šta znači "sprema"? Tata uzgred pominje da je video moju babu – maminu mamu – kad je otišao pred kasarnu na bunar da donese vodu. Glavni lekar za hiljadu pacijenata lično vuče vodu? Saznajem tako da je baba sredinom maja još bila u Zrenjaninu. Dalje piše da bi mogli da izađu "na sat, dva" ako bi tražili dozvolu, ali da neće da je traže. Ni to ne razumem. Priznaje da "neće da piše o pojedinostima". Te "pojednosti" su valjda užasi koje su pretrpeli.

BRAČNO PUTOVANJE U PARIZ 1928:

Ida i Franja Ivanji

Moji roditelji su se upoznali kad je mama još išla u gimnaziju, a tata počeo da studira medicinu. Posle su zajedno studirali u Nemačkoj, venčali se kada su kao lekari počeli pristojno da zarađuju. Na bračno putovanje u Pariz poslali su avionom iz Budimpešte, to je bilo ekskluzivno, ekstravagantno, veoma skupo, te 1928. godine neobično za ljude njihovog staleža iz banatske provincije. Svoj život su počeli tempom koji

danas ne mogu da shvatim. Ceo dan su radili, a svake večeri izlazili, baš svake. Kao da su znali da im je predodređeno manje od trinaest godina i da treba da iskoriste što im je dato. Tata je tri puta dnevno menjao košulju kao da mora da ih se nanosi toliko koliko je uobičajeno za normalan život. Kad je sve to naglo presečeno mama je imala četrdeset, tata četrdeset i dve godine.

Pre tačno sedamdeset i pet godina ukrcali su ih na šlepove smrti.

ŠLEPOVI SMRTI: Ne znam preko koga je i kako tata poslao pismo iz Honvedkasarne, docnije poruku iz Topovskih šupa, gde su ta pisma i mamina dopisnica sa Sajmišta bili za vreme okupacije; znam da sam ih dobio kada sam se vratio iz nemačkih logora, ali ne mogu više da se setim od koga i nemam više koga da pitam. Važno je da su kod mene.

Pre tačno sedamdeset i pet godina, u osam sati ujutro, iz Honvedkasarne prva grupa Jevreja odvedena je na pristanište i ukrcana na jedan šlep. Druga grupa, ukrcana na drugi šlep, odvedena je u podne. Obe kolone pratili su esesovci sa vučjacima. Uveren sam da su ih Zrenjaninci posmatrali: Nemci, Mađari, Srbi, Rusini, Rumuni, Česi, Slovaci... Nemoguće da nisu. Nisam naišao ni na jednu fotografiju, ni na jedan lični dnevnik te "publike", u kome bi pisalo šta je ko od njih mislio, da li je mahao, da li se oprostio od dotadašnjih komšija, mušterija, prijatelja. Neki su možda plakali, nemoćno saosećali. Većina? Da li su neki mrmljali ili vikali da tako treba? Da se očisti grad? Pretpostavljam da je većina bila ravnodušna, kao što smo mi danas često ravnodušni prema tuđim nesrećama.

Jevreji su vukli svoj prtljag, neki su ga i bacali, jer više nisu mogli da izdrže. Nemam nikakav podatak o tome da li je to neko posle pokupio. Zabeleženo je da je advokat Arpad Kartala izvršio samoubistvo skočivši sa šlepa. Moj deda se ubio četiri meseca ranije da bi izbegao sve to što je mudro naslutio.

Zamišljam kako su po avgustovskom suncu tegljači šlepove vukli bar dva dana niz Begej, pa Tisu, pa Dunav, niz ravničarske reke u smrt. Hrana i voda nisu deljeni, nužnika je bilo koliko je bilo predviđeno za posadu šlepa, ne za nekoliko stotina očajnika. Patilo se, neki su gubili svest, neki umirali, leševi su ostajali na palubi na avgustovskom suncu. Pokušavam da zamislim prefinjenu, razmaženu mamu, koja je i u mirnodopskom životu katkad imala migrene i oca koji je tri puta dnevno menjao košulje, kako prljavi, oznojeni, očajni stoje na palubi šlepa. Zagrljeni? Šapćući o svom letu za Pariz pre trinaest i po godina?

Rekao bih da je na tim šlepovima bilo još gore nego na čamcima sa izbeglicama koji plutaju između Afrike i Italije. Nade je bilo manje. Ko to može da uporedi?

Ja pokušavam, ako ne da uporedim, onda bar da se setim i drugih užasa, ne samo tih šlepova i mojih roditelja na njima.

Nisam uspeo da ustanovim gde su pristali u Beogradu, šta se tačno događalo, ali sigurno je da su tata i mama tada rastavljeni. Tata se sa datumom "26. septembar" na ceduljici javio stricu i meni na mađarskom jeziku; nije naveo odakle, ali gotovo izvesno je tada bio u logoru Topovske šupe. Napisao je "...ako se jednom opet spojimo, nedeljama i mesecima pričaću ti veoma interesantno..." On nije stigao, ali ja decenijama nastavljam da mu pričam "veoma interesantno".

Mama je poslednji znak života dala 30. januara 1942. godine sa adrese "Judenlager Semlin", znači iz logora Staro sajmište, na formularu Crvenog krsta adresiranom na moju tetku u Subotici. Bilo je dozvoljeno da napiše dvadeset i pet reči. Najvažnije za mene su reči "...ja sam sama". Da li je htela da kaže da otac više nije sa njom, ili je znala da je mrtav?

MOLITVA ZA MRTVE: Nisam poklonik kulta mrtvih. Moja žena i ja davno smo se dogovorili da nas kremiraju i pepeo prosu u Vrtu sećanja na beogradskom Novom groblju; ona me je pretekla, ali sam miran što znam gde mi je mesto.

Za mene je nešto novo što sam uzbuđen i uznemiran zbog današnjeg dana, ovog četvrtka, 75 godina od polaska šlepova smrti, jer sam inače uvek prezirao datume kao poštapalice za sećanje za dokone. Mnogo štošta ću ispratiti pogledom na vence koje će baciti u Begej.

Kompleks zgrada koje smo nazivali Honvedkasarnama služio je kao logor samo od proleća do 18. avgusta 1941. godine, zatim ga je kao kasarnu koristila esesovska brigada "Princ Eugen", posle oslobođenja JNA, a od 1968. godine tu se nalazi Srednja poljoprivredna škola. Šezdesetih godina postavljena je tabla od crnog mermera sa belim slovima koja svedoči o istoriji zgrade; prijatelj iz Zrenjanina, Dušan Juvanin, javlja mi da je zapuštena i da tekst jedva može da se pročita. On kaže da učenici nikad nisu posebno obavestavani o strahotama koje su se događale među zidovima, među kojima uče, u dvorištu, u kome se igraju. Za razliku od te škole, zrenjaninska gimnazija, koju smo pohađali moj deda, moj otac, a godinu i po dana i ja, ne samo da se bavi proučavanjem prošlosti, nego su đaci zajedno sa svojom profesorkom, Senkom Jankov, snimili film o "Jevrejskoj istoriji Zrenjanina". Taj film će se prikazati ovog četvrtka uveče u baroknoj sali Gradske kuće u okviru komemoracije na koju su pozvali Grad Zrenjanin i Jevrejsku opštinu Zrenjanina na čelu sa svojom vrednom predsednicom Ljiljanom Popov. U susednom Narodnom muzeju neposredno pre toga otvoriće se

izložba "Nestali u Holokaustu. Svaka slika priča priču", autora Nenada Fogela.

Dobro je. Biću tamo. Ovde pričam pre svega o dvoje ljudi, koji su slučajno moji roditelji, ali mislim na milione i milione pojedinačnih sudbina i ni jednog jedinog trenutka ne zaboravljam tragedije koje se odvijaju sada dok ovo pišem i kad budem stajao na pešačkom mostu preko Begeja u Zrenjaninu, ovih meseci, dana, trenutaka. Sve dok nisu počeli da ih ubijaju, da bi im i seme zatrli, nisam ni znao da negde postoje Jesidi, a verovatno nijedan od njih nikada nije čuo za Holokaust, a kamoli za sudbinu banatskih Jevreja. Ko sleže ramenima zbog njihove sudbine isti je kao oni koje je bilo baš briga za moju mamu i mog tatu dok su ih sprovalili ulicama Petrovgrada na šlepove.

Da sam vernik, ja bih se, spuštajući venac u Begej, u kome sam se kupao kao klinac, molio ne samo za svoje roditelje i njihove neposredne sapatnike, ne samo za sve žrtve "naših" i svih drugih ratova, nego i za sve one koji sada umiru od gladi i žeđi, sada ih isteruju sa njihovih ognjišta, otimaju im svu imovinu, siluju ih, ubijaju bombama ili im odsecaju glave, koji se dave u Sredozemnom moru; za sve njih iz Sirije, Iraka, Avganistana, Pakistana, Južnog Sudana ili sa bilo kog drugog meridijana ove planete zemlje na kojoj može i tako lepo da se živi.

Vreme

Intervju sa Ivanom Ivanjijem

Profesionalci: Ivan Ivanji - književnik i prevodilac - YouTube

▶ 26:54

<https://www.youtube.com/watch?v=35YooEo4upo>

05.05.2016. - Отпремио/ла RTS Prikazuje
Profesionalci: **Ivan Ivanji** - književnik i prevodilac. RTS Prikazuje ... Up Next. Tako stoje stvari - Intervju ...

Agata Tušinjska

Moj muž, Isak Baševic Singer

Alma Singer je svog muža Isaka Baševisa Singera, kasnije nobelovca, upoznala kada je imala 29 godina. Bila je žena imućnog preduzimača Valtera Vasermana i majka dvoje male dece. Odbacila je sve zbog mladog i siromašnog pisca, čije knjige nije mogla da čita, jer je pisao na jidišu koji nije znala. S njim je provela pola veka, iako joj nije uvek bio veran. Radila je da bi on mogao da piše, verujući u ono što piše. Zbog toga ju je Nobelova nagrada više uzbudjivala i radovala nego njega, za koga je samo pisanje celog života bilo značajnije od bilo kakve nagrade. Veliki novac uopšte nije izmenio njegove navike i potrebe.

Intervju s Almom Singer pravila je poljska novinarka Agata Tušinjska, autorka veoma značajne knjige: *Singer - pejzaži sećanja*.

Agata Tušinjska: *Već godinama živite u Njujorku, a gde ste živeli pre toga?*

Alma Singer: - Rodjena sam u Minhenu. Imala sam divno detinjstvo i prilično bezbrižnu mladost. Tri služavke, guvernanta Engleskinja. Leti obilaženje evropskih metropola. Časovi stranih jezika i plesa. Studije u Švajcarskoj. Rano sam se udala. Imala sam 19 godina, kada sam se venčala sa visokim, zgodnim doktorom hemije, Valterom Vasermanom, vlasnikom velike trgovinske firme.

Posle dve godine rodila nam se prelepa i zdrava devojčica Kinga. Ništa nam nije nedostajalo, posao je išao dobro, voleli smo svoj dom i Minhen s divnom okolinom, planinama i jezerima. Zabavljali smo se i radovali životu. Uskoro nam se rodio i sin Klaus.

Brzo sam shvatila da Valter nije dovoljno romantičan kao partner. Nije voleo ni muziku ni pozorište. Nikada nije čitao knjige već samo ono što se odnosilo na njegov posao. Osim dece, imetka i ljubavi prema prirodi malo šta nam je bilo zajedničko. 1933. Hitler je došao na vlast. Dve godine kasnije odlučili smo da napustimo Nemačku.

Godine 1936. preko Švajcarske došli ste u Ameriku. Kako vam je bilo u početku u toj zemlji?

- Kao i mnogim drugim, međutim nekako smo izdržali. Muž nije poznao tamošnje poslovne odnose, a ja nisam imala talenat za domaćicu, posebno sam bila loša kuvarica. Međutim, akcije velikih američkih čeličana, koje je Valter kupio po niskoj ceni, naglo su porasle. Postao je bogat čovek. Iznajmili smo prijatan stan u irskoj četvrti Menhetna.

Posle teške jeseni i zime odlučili smo da odemo na odmor. Susetka nam je preporučila ne naročito skup pansion u Mauntejndejlu, u Ketkils planinama, u

državi Njujork. Bila je to prilično oronula seoska kuća, ali divno položena, usred starog drveća i sa potokom koji ju je okruživao.

Tamo ste prvi put, u leto 1937. sreli Isaka Baševisa Singera?

- Jednoga dana pojavio se mladi muškarac. Plav i mršav, gotovo sasvim ćelav, intenzivno plavih očiju. Saznali smo da je jevrejski pisac iz Poljske, autor jedne knjige, koja je naišla na dobar prijem. Taj mladi čovek, Isak Baševic Singer, bio je mladi brat poznatog jevrejskog pisca Izraela Jošue Singera.

Kakav utisak je ostavio na vas?

- Delovao je potpuno izgubljeno i dezorijentisano, nije mogao da pronade trpezariju, svoju sobu, a često ni put za gradić. Pomislila sam: Tako mlad i tako bespomoćan. Osim toga, nije bio lep, niti dobro obučen. Kada sam ga prvi put videla imao je, na primer, raskopčanu košulju. Inače bio je spokojan, ljubazan i neposredan.

Tog leta proveli smo dosta vremena zajedno. Vodili smo dugačke razgovore o književnosti. Na engleskom, jer jidiš nisam znala. Uglavnom o ruskim i francuskim majstorima XIX veka, o Dostojevskom i Tolstoju. Nije voleo nemačke pisce, s izuzetkom Getea. Od poljskih pominjao je samo *Kralja Duha* Slovačkog.

Išli smo u šetnje, plivali po omanjem jezeru, odlazili u grad po novine, bonbone i na sladoled. Prenosio je moju decu preko bara. Povremeno je na par dana odlazio u Njujork i tada je postajalo nekako prazno.

Završilo se, dakle, leto, svako od vas vratio se svom životu.

- Ne sasvim. Počeli smo da se vidjamo u Njujorku. Rekao mi je da povremeno radi u gradskoj biblioteci u 42. ulici. Dugo nisam mogla da se odlučim i odem tamo, ali jednoga dana skupila sam hrabrost. Bez prethodnog dogovora ušla sam u biblioteku i on je bio prva osoba na koju sam tamo naletela. To nas je oduševilo, oboje smo prihvatili kao slučaj telepatije. Otišli smo na kafu. Počeli smo da se srećemo sve češće. I polako, polako postajali smo sve bliži. Tako je započela naša ljubav.

Koliko je to dugo trajalo?

- Sretali smo se nekoliko meseci, raskidali i započinjali iznova. Sve to vreme mužu ništa nisam govorila. Ali, bila sam sve sigurnija da je Isak čovek, sa kojim bih želela da provedem ostatak života. I on je govorio isto. Na kraju, rekla sam sve Valteru.

Posle više mučnih meseci s advokatima, početkom zime 1939. dobila sam razvod. Deca su, međutim, ostala s ocem.

Singer je bio protivnik institucije braka.

- Ponašala sam se užasno, jer kao dete iz konzervativne porodice nisam mogla da živim s muškarcem nevenčano! Isak je imao 36 godina. Znao je da je krajnje vreme da sredi lični i profesionalni život. I

njegov brat ga je podržavao u sklapanju braka, smatrajući da njegov književni uspeh zavisi od toga ima li dom.

I, februara 1940. po najvećoj vejavici otišli smo u bruklinsku većnicu i tamo se venčali. Nismo imali para i venčanje nismo proslavili. Vratili smo se u naš stan koji je bio veoma čist i lep, ali prazan. Eto, tako je započeo naš zajednički život.

Isakovi prijatelji i poznanici iz jevrejskih novina "Forverts" samo su čekali kada će se ta "avantura" završiti. Nisu verovali u njegov bračni talenat. Bio je poznat kao zavodnik. Prva godina našeg braka nije bila uspešna. Isak, koji je bio navikao na slobodan momački život, malčice se u tome gušio, a ja sam veoma čežnula za decom.

Isak Singer tada nije bio "Isak Singer". Svojim člancima u jevrejskim novinama jedva je zarađivao za sebe.

- Da. Zbog toga sam odlučila da se zaposlim. U početku bilo je teško. Moj prvi posao bio je ušivanje znojnica na muškim šeširima. Kasnije sam šila damske šešire. Na kraju sam dobila posao u robnoj kući Arnold Konstabl u Petoj aveniji. Ispostavilo se da sam rođena prodavačica i svi su bili zadovoljni sa mnom. Brzo sam napredovala. Ustajala sam rano i odlazila na posao. On je pisao. Bio je potpuno nepoznat. I to je potrajalo dvadeset godina. Međutim bila sam sigurna u njegov talenat i u to da će na kraju dobiti priznanje.

Pisao je na jidišu. Vi niste znali taj jezik, znači verovali ste mu na reč...

- Povremeno, obično nedeljom, čitao mi je u svom prevodu manje fragmente priča, koje je napisao tokom nedelje. Veoma su mi se dopadale, mada od mene nije tražio komentare. Ni od mene ni od bilo kog drugog. Iako nije izgledalo tako, bio je veoma siguran u sebe. Nije se predavao, iz svake diskusije izlazio je kao pobednik. To mi se kod njega dopadalo. Ne volim blage, meke prirode, slabe ljudie. Čak mi nije smetalo što je uvek bio u pravu.

Čitave dane provodili ste odvojeno. Vi na poslu, a on za pisaćim stolom. Sretali ste se tek uveče.

- Znam, takav život se ne čini srećnim, ali za mene je bio srećan. Ništa mi nije nedostajalo. A on je najviše voleo da bude u svojoj sobi i piše. Pisanje je bilo njegov svet. Sigurna sam, ako bi se ponovo rodio da bi isto radio.

Kada je izbio Drugi svetski rat, postojala je mogućnost da bude mobilisan. Tada sam se trudila da mu nađem neki posao da to izbegne. Platilo je za nekakav kurs, više se ne sećam čega, ali se posle dva časa vratio kući i rekao da mu nikako ne ide: Mogu da budem liftboj ili pišem, i ništa drugo.

Nikada ga ni na šta nisam nagovarala, niti sam ga požurivala, niti sam mu govorila da mora da pravi karijeru ili zarađuje novac. Ni onda, kada nam je bilo veoma teško.

Imao je 46 godina kada je njegova prva knjiga, "Porodica Muškatovih", prevedena na engleski. Tri godine kasnije, 1953. Sol Belou je preveo "Gimpela ludu". Tada je započela njegova američka karijera. Počeli su da ga upoređuju s Babeljem. Jedan poznati njujorški kritičar nazvao ga je čak genijem...

- Postajao je poznat, ali od slave ga je još uvek delio dug put, iako sam u knjižari vidala njegove knjige: *Majstor iz Ljubljina, Kratak petak, Nasleđe, Kafkin prijatelj*. Smatram da je bio jedan od najsajnijih pisaca veka. Volim njegove čiste, precizne rečenice. I dete može razumeti šta piše. Mada od priča više volim njegove romane. Većina ljudi govorila je da je majstor kratke forme. I sam je tako smatrao. Lično najviše volim *Dvor* i *Roba*. To su izvrsne knjige.

Pisao je svuda i bez napora. U autu, u pauzama između predavanja, u avionu, u hotelskim sobama. Na komadićima papira, u notesima. Imao je tone beležaka, koje kasnije gotovo da nije koristio.

Kakav je bio u svakodnevnom životu?

- Neuravnotežen. Katkad je bio zadovoljan svime, što sam uradila, i tako srećan. Bila sam najbolja žena na svetu i sve je bilo fantastično. Pet minuta kasnije umeo je da bude neprijatan i veoma kritičan. Jednostavno, priroda mu je bila takva.

Isak je imao odličnu urednicu u "New Yorker-u", u kome je saradivao. Požalila sam joj se jednom zbog njegovih promena raspoloženja. Ona mi je rekla kako ima posla sa mnogim piscima. Nijedan od njih nije talentovan kao Isak, plus svi su nesnosni. Budi srećna, on bar ima neverovatan talenat. Shvatila sam i prestala da se žalim.

Da li je voleo ljude?

- Mislim da je mogao bez njih. Često je govorio da bi mogao da živi na pustom ostrvu. Imao je veliku potrebu za usamljenošću i izolacijom. Dogadalo se da mu ljudi pripovedaju o svojoj sudbini. Dok je sedeo u kafani neko bi mu iznenada rekao: Čuj, imam sjajnu priču za tebe. - Dobro, ispričaj. Uopšte, odgovarao je na postavljeno pitanje, ali sam nikada nije stupao u razgovor s nepoznatima.

Nije morao da voli ljude, da bi o njima pisao s razumevanjem. Puno je i s velikim poznavanjem pisao o jelu, činilo se da mora biti dobar kuvar, međutim nikada u životu nije kuvao. Sigurno da bi umeo, ali nikada za to nije imao vremena ni želju. Spremio mi je jednom, dvaput doručak, na samom početku našeg braka. Nije bio loš, ali mi je posle rekao: To je tvoja uloga.

Bio je vegetarijanac. Na svim prijemima koji su davani u njegovu čast držao se bezmesnih jela. Pitali su ga: Ne jedete meso, da li zbog zdravlja? - Da, zbog zdravlja kokošaka- odgovarao je.

- Ja nisam vegetarijanka, mada nisam ni specijalni mesožder. U biti ne volim ograničenja toga tipa. Uopšte cenim slobodu izbora. Da mogu da radim ono

što želim. To je bila jedna od najdivnijih stvari u našem braku. Nikada nije zvocao što dolazim kasno ili se ne vraćam na vreme. Rečju, nije me držao u zatvoru.

Koliko znam najčešće ste se hranili u restoranu.

- Posle osam sati rada nisam imala snage da kuvam. Povremeno sam nešto spremala, međutim čim bismo seli za sto, zvonio je telefon. Isak je obožavao da razgovara telefonom, na duže vreme je nestajao i sve se hladilo. Reci, neka te zovu kasnije, molila sam ga. - Ne mogu, ovo je važno. Telefon je uvek bio važniji od jela.

A kako je izgledao vaš društveni život?

- Moram da priznam da je bio veoma ograničen. Isak se najbolje osećao među ljudima pera. Imali smo nekolicinu prijatelja slikara, nekolicinu pisaca, sve u svemu malo. Kada je hteo, Isak je bivao duša društva. Plenio je, pričao anegdote. Bio je veoma duhovit, pun ironije, i autoironije, međutim najsrećniji je bio sam.

Živeo je u sebi. Spolja je bio veoma pasivan. Nije umeo da brine o svojim poslovima, nikada nikoga ni za ništa nije molio, ni za kakvu uslugu, protekciju i sl.

Nakon izvesnog vremena došle su nagrade i priznanja, 1970. i 1974. National Book Award.

- Nije bio potcenjen. Međutim, uvek je govorio da pravi pisac ne piše zbog nagrada već zato što želi da piše.

Nije govorio mnogo, ali kada bi nešto rekao, to je bilo mudro i važno. Imao je veliko filozofsko znanje, duboko je promišljao Boga, smisao patnje, tajne postojanja. O tome je uvek rado diskutovao, ne umarajući se nikada od takvih razgovora. Nije, međutim, podnosio svakodnevnne, nevažne razgovore, razgovore ni o čemu. U biti bio je ćutljiv, vremenom sve ćutljiviji.

Mnogo je pisao o neobičnim ljubavima. Njegovi muški junaci su Don Žuani, imaju po dve, tri i više žena istovremeno...

- Da, ali sam je bio veoma konzervativan. Sumnjam da bi ikada prihvatio moju nevernost.

U zimu 1973. kupili ste stan na Floridi i otad ste tamo provodili svaku zimu. Upravo u Serfsajdu zatekla vas je vest o Nobelovoj nagradi.

- Da, ujutru petog oktobra 1978. Isak je kao i obično otišao u šetnju. Trebalo je da me sačeka ispred kuće, da odemo na doručak u obližnji bar. Izlazila sam, kad je zazvonio telefon. Telefonirala je predsednica nekakve ovdašnje jevrejske organizacije. Trenutak ranije saznala je da je Isak dobio Nobelovu nagradu. Zahvalila sam i rekla da o tome ništa ne znamo. Nekoliko minuta kasnije zvonio je naš prijatelj iz Njujorka, koji nas je takođe o tome obavestio. Zamolila sam ga da proveri da li je to istina. To sam mu ponovila triput, jer još uvek nije bilo zvanične informacije. Zato sam odlučila da siđem dole i da se sretnem sa Isakom. Ugledala sam ga pored lifta. Žalio

se da se obukao pretoplo. Gluposti, rekla sam mu, dođi da ti kažem nešto važno i uvukla sam ga u lift.

Ponovila sam mu sadržaj pomenutih razgovora. Rekao je: Hajdemo na doručak, ne možemo se odrići doručka zbog nekakve nagrade. Popili smo kafu i pojeli tost. Posle toga Isak je krenuo kući, a ja sam otišla u kupovinu. Kada sam se vratila portir me je pitao: Gde je vaš muž, već su triput telefonirali iz "Miami News-a", ne mogu da dođu do njega. Tek tada je to doprlo do mene. Popela sam se liftom na sedmi sprat. Vrata stana bila su otvorena, Isak je razgovarao telefonom. Čula sam kako kaže: Trideset godina radio sam s tobom, uvek si mi govorio istinu, a sada mi pričaš nekakve gluposti. Zatim je usledila ćutnja. Isak je iznenada pobeleo kao kreč, dodirnula sam mu ruku, bila je ledena. Bila sam time toliko šokirana, da sam počela da plačem. Nekoliko minuta kasnije televizijski novinari su okupirali našu kuću. Zatim su došli drugi novinari i fotoreporter. Buka, vreva, telefon je neprekidno zvonio, ponavljali su ista pitanja, činilo se da se to nikada neće završiti. Prava ludnica.

Nakon objave nagrade imali ste dva meseca da se pripremite za njen prijem.

- Svo to vreme bilo je jedan veliki košmar. Telefon je neprekidno zvonio, stiglo je oko hiljadu pisama i pozdravnih telegrama. Morala sam da nam nabavim odeću za tu priliku. Stockholm nas je bombardovao telegramima. Pitali su da li držimo dijete, da li će Isak doneti beli frak ili da mu sašiju po meri? Kolika mu je dužina rukava, a kolika nogavica? Svakoga dana nova pitanja. Na kraju sve je dogovoreno i pripremljeno i 5. decembra uveče s aerodroma Kenedi u Njujorku poleteli smo avionom skandinavskih aviokompanija.

Ono što se događalo na licu mesta, u Stokholmu, bilo je kao san, osmodnevni san, u kome je ispunjavana svaka naša želja. Za mene je, čini mi se, to bio veći doživljaj nego za Isaka. Bila sam tako srećna. Mužu je bila važna sama nagrada, a meni sve što se događalo, celokupna svečanost, prijem s kraljevskim parom, ceremonija dodele nagrade...

Belou je Nobelovu nagradu dobio dve godine ranije. Činilo se da Singer nema nikakve šanse da je dobije. Veoma retko se događa da se takva nagrada vrati u zemlju, kojoj je upravo dodeljena.

- Još uvek ne znam kako je do toga došlo. Isak je govorio: Za sobom nemam državu, prema tome Nobelovu nagradu neću nikada dobiti. Sam sam samcat. Nisam Izraelac, ni Poljak, ni Amerikanac već samo Jevrejin, tj. bez ikakvih korenova.

Da li ste razmišljali kako bi izgledao vaš život bez njega? Da onog leta niste otišli u Ketkils...

- Sigurno bi sve bilo drugačije. A da li verujem u sudbinu? Ne znam. Ako verujem, onda je to bio Isak.

S poljskog prevela *Biserka Rajčić*

Natalija Dimić

Živana Vojinović Avramova deca

Pomenik šabačkih i podrinskih Jevreja

Prošle godine iz štampe je izašla knjiga *Avramova deca. Pomenik šabačkih i podrinskih Jevreja*, autorke Živane Vojinović. Rukopis ove knjige je učestvovao na konkursu Saveza jevrejskih opština Srbije i bio povoljno ocenjen od strane komisije.

Pod šifrom Ben Žan ovaj rad je dobio prvu nagradu „Ženi Lebl“ na konkursu Saveza jevrejskih opština Srbije 2012. godine. Kako sama autorka navodi, završavajući poslednje poglavlje svoje obimne monografije naslovljeno *Žuta traka i progoni, vekovna istorija Jevreja – umesto pogovora* (str. 577-584), „Ovo je sećanje na Šapčane – Jevreje, od prvog pomena do današnjih dana. Ovo je pomenik ovih koji su živeli i radili, rodili se i umrli, ali i onih čiji su preci bili iz šabačkog kraja i Podrinja. Ovo je istina i o evropskim jevrejskim izbeglicama, koje je u Šapcu grejala nada u konačno spasenje i vera da će uspeti da odu u Palestinu. Rečju, ovo je priča o tolerantnosti i empatiji. Da se ne zaboravi!“

Uvodna poglavlja monografije naslovljena *Privlačnost Šapca i Jevreja: od prvog sačuvanog traga do kraja 19. veka* (str. 7-10) i *O Šapcu, sultanovom desnom oku* (str. 11-16) uvode čitaoca u prostorni i hronološki okvir neophodan za razumevanje istorije šabačkih, ali i srpskih, jugoslovenskih i evropskih Jevreja u 19. i 20. veku, kojoj je posvećeno istraživanje Živane Vojinović. Unutar dva hronološki omeđena dela [*I deo: 19. vek* (str. 17-278) i *II deo: 20. vek* (str. 279-576)] autorka je izlaganje organizovala uglavnom po tematskom principu. Niz naizgled odvojenih portreta i epizoda iz života šabačkih Jevreja uklapa se u mozaičnu predstavu koja čitaocu pruža uvid u kompleksnu stvarnost koju su oni proživljavali, prepreka i izazova sa kojima su se suočavali, pobuđuje empatiju sa ličnim sudbinama i kroz individualizovanu istoriju gradi celovitu sliku o tragičnoj sudbini jednog naroda koja premašuje okvire Šapca, Srbije i Jugoslavije.

U prvom poglavlju prvog dela knjige *19. vek: Od nepoverenja do podrške* (str. 17-146) prikazan je položaj jevrejskog stanovništva u ustaničkoj Srbiji i kasnije Kneževini i Kraljevini Srbiji. Autorka je u ovom delu monografije progovorila o suživotu Jevreja, Srba i Turaka početkom 19. veka, o složenom odnosu srpskog stanovništva prema Jevrejima koji su, s jedne strane viđeni kao „sluge stranog gospodara“, ili pak kao konkurenti zanatlijama i srpskim trgovcima, a s druge kao učitelji, lekari, apotekari, pioniri u

mnogim sferama kulturnog, društvenog i privrednog života Srbije. U ovom delu knjige reč je i o odnosu srpskih vlasti prema jevrejskom stanovništvu koje se zateklo u novim administrativnim okvirima, kao i o uticaju smena vladara i dinastija na položaj Jevreja u devetnaestovekovnoj srpskoj državi. Autorka je detaljno, ilustrujući brojnim arhivskim dokumentima, prikazala istrajnu borbu Jevreja za sticanje građanskih prava u Srbiji tokom 19. veka. Niz pojedinačnih sudbina, incidenata, ubistava, obespravljivanja, anti-semitskih tekstova, sudskih presuda protiv Jevreja, antijevrejskih uredbi, koje autorka iznosi pred čitaoca, uzete skupa jasno pokazuju sve prepreke sa kojima se jevrejsko stanovništvo suočavalo i koje je trebalo prevladati. Nasuprot tome, drugo potpoglavlje o *Školovanju* (str. 147-206) donosi sliku o svakodnevnom duhovnom, kulturnom i društvenom životu šabačkih Jevreja u okviru porodice, sinagoge i škole. U ovom delu knjige autorka je pokazala kako je razvoj sekularnog školstva u Srbiji uticao na društvenu integraciju Jevreja, usled činjenice da su u školskim klupama zajedno sedela srpska i jevrejska deca, ali i ukazala na činjenicu da Jevreji nisu izgubili svoju posebnost, zahvaljujući porodičnom i verskom životu, ritualima, moralnim načelima i jevrejskim školama. Poslednje, treće potpoglavlje prvog dela naslovljeno *Najpoznatiji šabački Jevreji* (str. 207-278) čitaocima pruža kratke biografije deset istaknutih ličnosti i porodica. Već samim nizanem imena poput Dimitrija Tirola, Josifa Šlezingera, Jovana Mandila, Jaše Almulija, Davida Albaharija, prezimena Davičo, Vinaver, Koen, Pijade stvara se jasna predstava o značaju i doprinosu ovih uglednih građana Šapca i Srbije ukupnom kulturnom i društvenom razvoju srpskog društva u 19. i 20. veku.

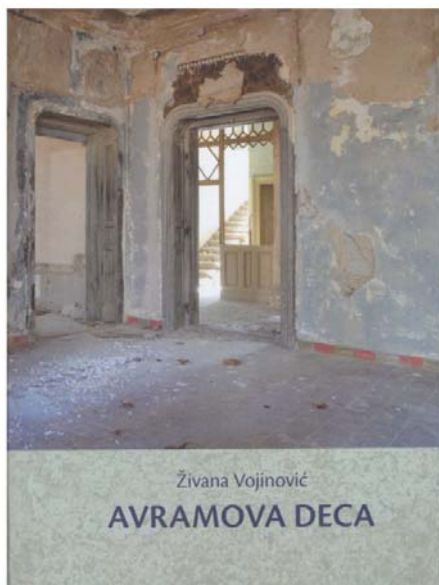
Drugi deo knjige posvećen 20. veku donosi gotovo manihejsku sliku o skladnom suživotu Jevreja i Srba početkom veka s jedne i velikoj tragediji svetskih razmera u vidu fašizma s druge strane, koja nije zaobišla ni šabačke i podrinske Jevreje. U ovom delu knjige autorka govori o srpskom i kasnije jugoslovenskom identitetu šabačkih Jevreja, o njihovom patriotizmu, učešću u ratovima 1912-1918. i žrtvama koje su položili zajedno sa srpskim stanovništvom.

Međutim, već sami podnaslovi, *Kako je zajednički život Srba i Jevreja progutao mrak fašizma* (str. 279-346), *Teški topot fašizma evropske Jevreje tera u beg* (str. 347-426), *Imovina* (str. 427-472), *Preživeli* (str. 473-538) i *Nemi svedoci* (str. 539-576), ukazuju na tragičnu kolektivnu sudbinu jevrejskog stanovništva.

Iako svoje istraživanje posvećuje uglavnom šabačkim Jevrejima, autorka pruža daleko širi evropski i svetski kontekst, bez kojih je lokalna istorija teško razumljiva i koji pružaju uvid u razmere stradanja kojem su Jevreji bili izloženi u drugoj četvrtini dvadesetog veka.

Kako autorka Živana Vojinović zaključuje, „Nema života bez tolerancije i uvažavanja drugih, a ipak je sudbina sinova Svete zemlje dijaspora, stradanje i Holokaust.“ Već pominjane reči kojima završava svoju studiju, „Da se ne zaboravi!“, za čitaoce su jasna poruka, opomena i putokaz za razmišljanje, sećanje, razumevanje i preuzimanje društvene odgovornosti, kako se tragična istorija ne bi ponovila.

Mr Natalija Dimić je istoričar, radi u Institutu za noviju istoriju Srbije

www.mansarda.rs

"Nisu sve knjige opasne, opasna je samo jedna" (Danilo Kiš)

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Mario Kopic

ŽUDNJA VERSUS STREMLJENJE

Prema mitu, izvorište žudnje nahodi se u spomenu na spolnu cjelovitost, odnosno u obećanju prvotne spolne samodovoljnosti, prvotne cjeline (bez spolne razdvojenosti), no koja je u sebi ipak rasporna. O tom logičkom paradoksu, žuditi, biti cijel u svojoj spolnoj polovičnosti, odnosno biti samodovoljan i cjelovit unatoč svojoj (s)polnosti, paradoksu na koji se mit naravski ne osvrće, budući da mu je prije svega i iznad svega stalo do utemeljenja paradoksa života, pripovijeda nam Aristofan u Platonovu *Simpoziju*, utemeljujući što zapravo Eros jest. Eros je naime zajednička tema svih od strane Sokrata – glavne osobe dijaloga – izazvanih govornika u ovom Platonovu dijalogu[1].

Aristofan[2] oživljuje i uvodi mit o prvotnom obličju ljudskog tijela i o preinakama tog obličja. Isprva su naime bila tri spola (gene): ne samo dva kao sada, muški (arren) i ženski (thelys), nego osim njih još i treći, onaj koji je spajao oba (kai triton prosen koinon on amphoteron touton) i bio dakle dvo-spolac, muškoženski (androgynon)[3]: "Nadalje, svaki je čovjek oblikom bio posve zaobljen (holon en hekastou tou anthropou to eidos stroggylon); imao je okrugla leđa i također okrugle bokove (noton kai pleuras kyklo echon)" (189e). Svaki čovjek je imao, dakle, jedan trup i jednu glavu, ali leđa su gledala svaka za sebe u istom smjeru kao dva lica glave; u cjelinu su pak spadale još četiri ruke, četiri noge, četiri uha, četiri oka, dva nosa i dva spolovila. Muški spol je imao prema tome dva muška spolovila, a ženski spol dva ženska spolovila, dočim je dvo-spolac na svakoj strani imao po jedan muški i jedan ženski spolni organ. Zbog četiriju nogu i dvaju lica čovjek je mogao hodati naprijed i natrag; ako mu se veoma žurilo, koristio je i ruke, poput akrobata koji pružaju noge uvis i prekobacuju se u krug. Svaki je čovjek dakle bio cjelovit: zaokružen i samodovoljan. Muški spol, biće s dva muška spolovila, zapravo nije bio spol, nego cjelina: muški rod kao takav. Potekao je iz sunca, dočim je ženski rod potekao iz zemlje, a dvospolni (muškoženski) iz mjeseca (selene), koji participira (metechei) kako u suncu tako i u zemlji. Okrugli oblik, odnosno oblik kugle, time je objašnjen; jer su sunce, zemlja i mjesec okrugli, okrugla su – prema načelu sličnosti – i sva tri ljudska roda. Bili su silni i moćni i odveć oholi, tako da su čak htjeli napasti bogove. Zeus je zato sazvao savjet na kojem su bogovi na njegov prijedlog zaključili prerezati ljude na pola i tako smanjiti njihovu moć i raska-

lašenost (akolasia); ako pak ni to ne bude dovoljno, onda treba presjeći na pola i tu polovicu, kako bi ljudi poskakivali samo još na jednoj nozi. Rečeno, učinjeno. Zeus je započeo rezati ljude na pola, kao što se reže voće radi sušenja, a Apolonu je naredio da svakoj razrezanoj polovici okrene njezinu polovicu glave u smjer protivan od prethodnog, to jest prema rasjekotini (tome), zato da bi ljudi imali svagda pred očima ono što se s njima dogodilo i što im se može dogoditi ne budu li poslušni. Na to bi prvotno stanje imao ljude posebice podsjećati pupak (omphalos), odnosno čvor straga (prethodno dakako sprijeda) potegnute i zavezane kože. "Nakon što je bila (ljudska) priroda (physis) razrezana napola, nastojala je doći zajedno (symphynai), budući da je svaka polovica žudjela za svojom polovicom (pouthon hekaston to hemisy to hautou syneie). I rukama su se (polovice) grlile i držale jedna druge, u čežnji da srastu (epithymountes symphynai); i tako su umirale od gladi i ostale besposlice (apethneskon hypo limou kai tes alles argias), jer razdvojene jedna od druge nisu htjele učiniti ništa. I kad je jedna polovica preminula, a druga ostala, tada je preostala tražila drugu i držala se nje, bilo da se namjerila na polovicu cjelokupne žene (dakle na ono što sada nazivamo 'ženom') ili pak na cjelokupno muškog. I tako su ginule. No Zeus se smilovao, otkrio novo sredstvo (mechane: lukavstvo) i premjestio njihove spolne organe naprijed. Dotad su naime i njih imale na vanjskoj strani i nisu se plodile i radale u međusobnu (spajanju), nego u zemlji kao cvrčci (ouk eis allelous, all' eis gen, hosper hoi tettiges). (Zeus) je dakle tako premjestio njihove (spolne organe) sprijeda i time omogućio rađanje u međusobnom (spajanju) (ten genesin en allelois epoiesen), i to posredstvom muškoga u ženskome, zato da bi se u zagrljaju (symploke), ako bi se muški namjerio na žensku, začelo (dijete) i tako bi se rod porađao, a ako bi se muški namjerio na muškoga, barem bi se zasitila spolnog općenja (plesmone tes synousias), prestala s njim i potom se okrenula poslu i brinula za druge dimenzije života. Toliko vremena dakle već postoji međusobni Eros, prirodno usađen (emphytos) u ljude: Eros koji spaja (synagogeus) prvotnu prirodu (archaia physis) i nastoji načiniti jedno od dvoje (hen ek dyoin poiesai) i ljudsku prirodu izliječiti (iasasthai ten physin ten anthropinen). Svatko od nas je polovica/symbol čovjeka (hekastos oun hemon estin anthropou symbolon), jer je razrezan iz jednoga na dva komada (ex henos dyo) kao riba iverak (psetta). I svatko uvijek ište svoju polovicu (zetei de aei to hautou hekastos symbolon). Oni muški koji su odsječeni od zajedničkog (spola), koji se tada zvao muškoženskim, ljube ženske – mnogi su preljubnici nastali iz tog roda –, a i žene su, koje ljube muške i preljubnice su, nastale iz tog roda" (191 a-d). Žene koja su polovica prvotne cijele žene, postaju lezbijke

(hetairistrai)[4]; muškarci pak koji su polovica prvotnog cijelog muškarca postaju pederasti. Ti imaju najizraženiju mušku prirodu, ljube ono što im je slično i zato su jedino dobro leglo političara. Svi ljudi tako na neki način zapravo žele da budu skupa, ne znajući pritom što zapravo hoće dobiti jedni od drugih.[5] "Nikome se naime ne može činiti da je to spolno spajanje/subivanje (he ton aphrodision synousia), kao da bi zbog toga jedan tako s veseljem i takvom zauzetošću subivao s drugim (hos ara toutou heneka heteros hetero chairei synon houtos epi megales spoudes). Ne, očito duša svakoga od njih hoće nešto drugo, nešto što ne može izreći, nego o tome što hoće samo vraća i nagada (manteuetai ho bouletai, kai ainittetai)... Uzrok (to aition) je tome što je to bila naša prvotna priroda (archaia physis) i što smo bili cijeli (emen holoi). Eros je dakle naziv za čežnju i težnju prema cjelovitosti (tou holou oun tei epithymia kai dioxei eros onoma)" (192 c-e). Eros je čežnja (epithymia) za tim da iz dviju polovica opet nastane cjelina, čeznuće da se vratimo u svoju prvotnu narav: "Ako dakle slavimo boga (theon hymnountes), koji je tome uzrok (aition), tada s pravom moramo slavili Erosa: on nam nadasve koristi u sadašnjosti (en te toi paronti), jer nas vodi srodnom, i za budućnost nas ispunja najvećim nadama (eis to epeita elpidas megistas parechetai), da će nas, ako bogovima budemo iskazivali strahopoštovanje (hemon parechomenon pros theous eusebeian), postaviti natrag u našu prvotnu prirodu, izliječiti nas i učiniti blaženima i sretnima (iasamenos makarious kai eudaimonas poiesai)" (193 c-d). Kao i vazda, i u mitologiji Erosa arheologija je ujedno eshatologija.

Da nije posrijedi samo mit, nego mito-logija, dakle određena preradba i tumačenje mita, svjedoči nam traženje i naglašavanje značenja Erosova imena.[6] Najbliža označena tog označitelja jesu čežnja (epithymia) i žudnja (pothos). Čežnja je čežnja za spolnim spajanjem. Spolno spajanje ne stvara prvotnu nerazdvojenost, nego je samo njezin nadomjestak, nadomjestak za prvotnu cjelovitost čovjeka. A žudnja je upravo žudnja za prvotnom nerazdvojenošću, za cjelovitošću prije spolnog spajanja. Zato je žudnja već po svojoj prirodi simbolička. Upozorava na spolnu razliku, na spolnu razliku koju ne može ukinuti.[7]

Da je kod Aristofanove priče posrijedi mit, a ne puka izmišljotina, svjedoči nam posebna upotreba riječi symbolon, koja za Platona ili Aristotela inače nije karakteristična. Platon označuje u *Politeji* pod tim izrazom novac kao kovanicu (nomisma) (*Politea*, 371b)[8], a Aristotelu jednostavno znači znak: simbol je za njega prije svega riječ.[9] U Aristofanovu pak mitu symbolon označuje zbiljski dio cjeline, no ujedno hoće biti s tim dijelom (odnosno polovičnim dijelom cjeline) identičan[10]. Još uvijek je dakle očuvana mitska identičnost označitelja (riječi symbolon), označenog i same stvari o kojoj je riječ.

No već ovlašni etimološki pogled na riječ symbolon upozorava nas na, lakanovski rečeno, rupu u mitskoj identičnosti, odnosno na razlog mitološke obnove mita o prvotnoj cjelovitosti (cjelovitoj prvotnosti) prvotnog čovjeka.

Etimološki sym-bolon znači ono što spada zajedno.[11] Simbol prvotno dakle ne znači polovicu, nego cjelinu od dviju polovica, cjelinu koja je bila najprije raspolovljena (dimidiata), kako bi potom imatelj jedne od polovice mogao drugom imatelju druge polovice dokazati kako upravo on ima (nedostajući) polovični dio nekadašnje cjeline. Dokaz da polovice sastavljaju skladnu cjelinu.

Takvu ulogu igraju danas, recimo, dijelovi rasparane novčanice. Polovica nije samo dio cjeline, nego i znak raspoznavanja. Jer ponovno u cjelinu ili u ponovnu cjelinu sastavljene polovice svagda nose neizbrisivo znamenje rascjepa što ga je pretrpjela prvotna cjelina.

Simbol dakle nikada nije bio identičan s cjelovitom cjelinom. Zato je potonje poistovjećenje simbola s polovicom (i samo s polovicom zamišljene cjelovite cjeline) temeljna preinaka ne samo u razumijevanju simbola, nego i u odnosu čovjeka prema cjelini.

Ako u Aristofanovu mitu jedino i samo polovica (a ne cjelina) nosi ime simbola[12], tada to znači da je u tome mitu mitska cjelovitost već unaprijed načeta, da je možda posrijedi samo mit o mitu, a nipošto ne mit kao takav. Za mit kao mit, za izvorni mitski simbol mitskoga izvorišta, ne znamo.

Najčišći mitski simbol, odnosno simbol simbola kao takvog, simbol mitske necijele cjeline jest taoistički simbol jin-jang. Taj simbol ne razumijemo sve dok ne razumijemo istodobnost njegove beskonačne djeljivosti prema unutra i njegove beskonačne izvodivosti prema vani. Kako tumači Marcel Granet[13], simbol jin-jang nema samo polovice, koje imaju u svojoj glavi opet nove, premda manje simbole jin-janga, nego je i sam samo glava polovice opsežnijeg simbola jin-janga. Postoji na granici dviju bezgraničnosti, s rezom u sebi, rezom koji se ponavlja u beskonačnost.

Taoistički simbol je ujedno simbol spolne razlike i simbol spajanja (s)polova. Napetost između u nejedinstvenu, ali ipak sjedinjuću cjelinu upućenih (s)polova je jasno, premda ne posve razgovijetno očitana. Spolovi zapravo nisu polovice, nego (s)polne cjeline, koje udružene tvore više i ujedno – zbog reza – manje nego cjelovitu cjelinu. Žensko počelo jin i muško počelo jang unatoč svojoj isprepletenosti podsjećaju na uroboros, zmiju što guta svoj vlastiti rep: vulva ima svoj vlastiti penis i penis ima svoju vlastitu vulvu, no do čistog užitka može doći samo tada ako usta do kraja progutaju svoj rep, dakle i sama sebe. Posvemašnje samozadovoljstvo okončava posvemašnjim samouništenjem.

No možda zmija u slici uroborosa uopće ne guta, nego rađa samu sebe? Samorađanje i samouništenje dva su smjera istog simbola. Kad se iz jajeta – prajaje kao slika prapočetka je najčešća slika među mitovima o nastanku svijeta – izleže zametak, jaje puca. Raspolovljuje se na nebo i zemlju, dan i noć, muško i žensko počelo. Raspolovljenost, posljedica koje su svi ti parovi i razlike unutar njih, u različitim se mitovima zbiva na različite načine, no u odnosu na prvotnu cjelinu svagda se očituje kao nešto dijaboličko.

U uspostavljenju cjelini, nacrt koje je taoistički simbol, trag je dijabolizma zato neizbrisiv.

Crta dijabolizma se u taoističkom simbolu simbola pokazuje kao jedva vidljiva razdjelnica između muškog i ženskog (s)polova. No ta se jedva vidljiva i zato nerazvidna crta unatoč tome nipošto ne može previdjeti. Simbol jin-jang zapravo nije ništa drugo do dijagram, shematični nacrt prereza prvotne cjeline, dijaboličnost koje je dosad bila svagda prikriivena, ali zato ništa manje prezentna.

Dakle, nema sim-boličnosti (sym-ballein) bez dijaboličnosti (dia-ballein)[14]. Simboličko nije uzročnik, nego učinak dijaboličkog. A simboličan nije tek dio cjeline, nego je simbolična, u svojoj prereznoj sredini dakle dijabolična, cjelina sama. Sama cjelina je svagda već nešto necijelo.

Ako se u Aristofanovu mitologemu već jedan sam (s)pol imenuje simbolom, ako se umjesto cjeline kao simbolički prikazuju njezini dijelovi, tada to znači da je dijaboličnost, premda doduše nije imenovana, postala problemom. To se posvjedočuje time što nositelj dijaboličnosti nije više cjelina sama, nego nešto izvan nje.

Dijabolični činitelj je odlikovani nositelj božanskoga: Zeus. Usto nije posrijedi raspolovljenost kozmičke cjeline, nego samo raspolovljenost prvotnog cijelog čovjeka. Objasniti nam valja značenje Erosa i utemeljiti spolnu privlačnost, i to ne samo između muškog i ženskog, nego i između muškog i muškog te ženskog i ženskog. Otuda svojevrsni splet mitičnosti i logičnosti. Teškoće što ih izaziva taj zaključak postavljene su u Zeusa, koji ih ne samo zastupa, nego ih na poseban način i ukida.

U odnosu na cjelinu, koja bi morala biti sama sebi dovoljna, Zeus je naime onaj jedan više, takoreći odviše. No ipak nužna postavka. Kako bi inače bilo moguće razumjeti težnju za cjelovitošću, spajanjem s drugim (s)polom i postojanje (s)polova uopće? Na razini (s)polova kao simbola, to jest polovičnih komada cjeline, Zeusa kao onoga jednoga više, koji je zapravo odviše, zastupa pupak. Pupak, središte svake od polovica i međuspolna karakterističnost obaju spolova, morao bi pri ponovnom spajanju u prvotnu cjelinu otpasti, odnosno rasplesti se, razuzlati se. Jer se nakon uobičajena spolnog spajanja pupci polovica svagda iznova opet pokazuju, očito smo pred dokazom da spajanje nije bilo pravo spajanje, nego

samo ne-potpuno. Međusobna požuda ženske i muškoga je doduše zadovoljena, no još uvijek ostaje nemir žudnje za prvotnom cjelinom[15] i nerazdvojjivom nerazdvojivošću. Jer iz dvaju spolova više nikada nije moguće sklopiti cjelovitu cjelinu: manje ili više cjelinu, ali nipošto ne čistu cjelinu. Ili je između rez dijaboličnosti ili pak pupak. Premda je pupak trag povezanosti, znamenje veze s "nekadašnjom" cjelinom (prema načelu mitske zamjenljivosti, i pupak svijeta znamenje je ose svijeta[16]), on istodobno podsjeća na krpanje, krpanje koje je bilo potrebno zbog dijaboličnog reza u "prvotnu" cjelinu.

Zato i koherencija mitologema može biti samo zakrpna koherencija. Budući da je simbol kao takav samo naknadno sastavljena i zato necjelovita cjelina, polovica simbola može cjelovitost samo obećavati, ali ne može je jamčiti. No već to da jedna polovica može obećati drugu polovicu i time cjelinu, simbolizira cjelinu. Tako se (s)pol pretvara u cijeli simbol. Simbol kao (s)pol prema tome prezentira samoga sebe, no ujedno reprezentira drugu polovicu cjeline i time cjelinu, a time simbolizira već i žudnju za iščezlom cjelinom.

Jedan od polova simbola u prvotnom značenju riječi zapravo svagda više obećava negoli može dati. No upravo to i takvo obećanje potiskuje (s)pol u središte, a cjelinu odbacuje. Tako spol započinje simbolizirati cjelinu i naposljetku prisvaja ime simbola. Kada nanovo stvoreni simbol prezentira samoga sebe, on prezentira istodobno i dijaboličnost cjeline. Reprezentira višak cjeline, koji je zapravo manjak. Simbolizira dakle cjelinu kao manjak, odnosno kao predmet žudnje.

Žudnja nastaje iz dijaboličkog reza u simbolu, odnosno iz spolne razlike kao izvora spolnosti, što s druge strane znači da se dijaboličnost kao uvjet simboličnosti posvjedočuje upravo u žudnji.

Simboličnost umjetnosti kao pjesništva izvire iz dijaboličnosti žudnje. Platonu je odnos između poezije i žudnje, što ga Aristofan obznanjuje kao temeljno značenje Erosa, više no znan.[17] No u svojem ga demitologizacijskom postupku ne prepoznaje i ne priznaje. Filozofski relevantan sadržaj Erosa, prema Platonu, nije naime žudnja nego – stremljenje. U središnjem dijelu *Simpozija* odnos produkcije prema poeziji identičan je odnosu erosa prema seksu. U toj analogiji odnos između poezije i erosa nije upravo nego obrnuto razmjernan.[18]

Kao što je pjesništvo za Platona samo (izopačen) slučaj produkcije, tako je i seks samo (izopačen) slučaj erosa. Takav pogled na odnos erosa i pjesništva Platona naposljetku privodi do toga da pjesništvo započinje, zajedno sa seksom, proganjati i izgoniti[19]. A do njega je došao upravo filozofskom reprodukcijom mita o Erosu.

Temelj te filozofske reprodukcije (demitologizacije) jest diktat o produktibilnosti ili produktivnosti

erosa. Na podlozi tog diktata umjetnost i spolnost započinju se očitovati kao nešto destruktivno.

Sokrat (Platonov zastupnik u *Simpoziju*) ne slaže se naime s Aristofanovim mitologemom i zagovara upravo svoju varijantu mita o Erosu, mitologem što mu ga je razotkrila svećenica Diotima[20]. Već ovdje treba naglasiti da je platonizam kao ishodište i stjecište svekolike filozofije samo naizgled antimitološki usmjeren. Zapravo je filozofska interpretacija, takozvana demitologizacija mita, samo njegova posebna, logička varijanta.

Filozofski je mitologem, odnosno ideologem, poseban mitologem, no unatoč tomu – ili upravo zbog toga – jedino i samo jedan od mitologema. Njegova svjetsko-povijesna dimenzija korijeni se u arheologiji (eshatologiji) bivstvovanja kao prisutnosti[21].

Novo, platonovsko tumačenje starog mita može se potvrditi i afirmirati samo kao obnova mita, kao objašnjenje i ponovno slaganje već postojećeg mita. Filozofija kao onto-teologija je ponajprije mitotehnologija. Izvorište mitotehnologije je mitopoetičnost: svjesno tipiziranje nesvjesnih arhetipova.[22] Tako dolazi do preslikavanja arhetipova u prototipove. Karakteristika filozofske mitotehnologije jest da sadržaj arhetipa ne samo čita, nego i obuhvaća u pojam, pa ga potom, kao iz nekog žarišta, projicira na zid obične svijesti. Zato filozof prototip svojeg mitologema može uvidjeti i prepoznati samo u izokrenutu obliku: kao eidolon. Gledano u suprotnom smjeru, prototip (eidos) mu se pokazuje kao paradigma: arhetip je za filozofa transcendentna idea (izgled u ulozi paradigme) i logika je arhetipa zato logika svijeta čistih ideja[23]. U zabludi smo ako mislimo da s logikom čistih ideja suvremena simbolička logika nema više posla. Pojam simbola, kako ga razumije moderna matematička logika, mogao je nastati samo na podlozi platonističke logike čistih ideja. Kakvim putem? Kojom metodom? Putem filozofskog mitologema kao ideologema i dijalektikom koja problem simbolike reducira na semiotički problem.

U Platonovoj varijanti Eros nije jedan od bogova niti pak ime žudnje, nego veliki demon (daimon megas)[24]: svako božansko biće (daimonion) je naime nešto između smrtnika i besmrtnika (metaxy thnetou kai athanatos), između ljudi i bogova. "I jer postoji u sredini između jednih i drugih, ispunjava (ponor), tako da je sve povezano samo sa sobom (en meso de on sympleroi, hoste to pan auto hautoi syndedesthai)" (202e). Kao demon, Eros je kadar tumačiti (hermeneuon) i prenositi (diaporthmeuon) bogovima ljudske stvari, a ljudima božje. Eros je medijator, po-srednik.[25] Dakle, dijaboličnost cjeline kao simbola se, s jedne strane, izričito osamostaljuje, a s druge je strane za povezivanje odvojenih i do kraja razdvojenih polovica, koje same po sebi više nemaju ništa spolnoga, posebno povedena briga.

Da bi Platon zasnovao karakteristike prema kojima bi se Eros trebao odvojiti od drugih demona, on izmišlja dodatni mit, mit u mitu. To je mit o Erosovim roditeljima: Erosov otac je navodno Por (doslovno: snalažljivko, ali znači i dobar ishod, nasljeđe, dobitak i bogatstvo)[26], sin Metide (pameti), a majka mu je Penija (oskudica, siromaštvo, potreba). Vjerojatno je Platon nastojao i na označiteljsko-fonetičkoj razini potkrijepiti tezu da je Eros dijete Pora i Penije, dijete mudrog i bogatog (euporos) oca i nemudre i uboge (aporos) majke, no prije svega mu je stalo do same teze: Eros je ono srednje između (ženske) oskudice i (muškog) bogatstva i zato teži (muškom) bogatstvu[27]. Eros teži znanju, dakle rado-znao je. Po svojoj je prirodi, dakle, nužno filozof (philosophos). Ako je pak eros kao Eros nužno filozofičan (anankaion Erota philosophon einai), tada je i filozof kao filozof nužno erotičan. Pravi eros je u ljubavi prema znanju (philosophia), rado-znalosti. Platon proglašuje tu identifikaciju širenjem i poopćavanjem značenjske dimenzije erosa, koja bi se navodno imala odnositi samo na seks. No Platon zapravo, praveći od nje predmet, reducira značenjsku dimenziju erosa.

Platon polazi od Erosa kao onoga što bi radalo (to kyoun)[28]. Eros znači trudove ženske u porođaju i požudu za oplodivanjem, spajanjem, sparivanjem (synousia) i požudu za trudnoćom i rađanjem. Spolno spajanje je božanska stvar (theion pragma), budući da je začće, trudnoća (kyesis) i rađanje (genesis) nešto vječno i besmrtno u biću koje je smrtno. Za smrtno biće (thnetos) začinjavanje i rađanje (genesis kai tokos) je dakle nešto vječno trajajuće (aeigenes) i besmrtno (athanatos), imuno na smrt. Drugim riječima, smrtna priroda traži da bude, kolikogod je to moguće, vječna (aei einai) i besmrtna (athanatos); "a to pak može dosegnuti samo na taj način, naime rađanjem; jer svagda napušta drugo mlado (biće) umjesto starog" (207d). Sada Platon pravi znameniti pomak: požuda za trudnoćom i rađanjem, spolna požuda, nije samo tjelesna požuda nego i požuda duše. Ne samo požuda za spajanjem s tjelesno lijepim, nego i požuda za spajanjem s duševno lijepim. Iz duševnog parenja i oplodnje duševnih sjemena mora se poroditi nešto duševno lijepo (duša filozofskog učenika), odnosno lijepo duševno djelo (filozofski spisi). I jedno i drugo će i nakon autorove smrti pronositi njegovu besmrtnost. Besmrtnan će spomen biti spomenik besmrtnosti. Lijepo i besmrtno duševno djelo samo je djelo o besmrtnoj i vječnoj ljepoti, o ljepoti kao takvoj: "Baš to naime znači na pravi način ići prema erotskim stvarima (ta erotika) ili dati se voditi od nekoga drugoga; da, naime, netko počne od tih lijepih stvari (apo tonde ton kalon), potom se radi onoga lijepog (ekeinou heneka tou kalou) neprestano uspinje, kao da koristi stepenice (hosper epanabasmōis chromenon), od jednoga (lijepog tijela) ka dvama (apo henos epi dyo) i od dvaju k svim lijepim tijelima (apo dyoin epi

panta ta kala somata), pa dalje od lijepih tijela k lijepim poslovima (ta kala epitedeumata), pa od poslova lijepim naucima (ta kala mathemata), dok najzad ne dopre do onog nauka koji nije nauka ni o čemu drugome osim o samom onom lijepom (ekeinou tou kalou mathema) i na koncu ne spozna ono samo što jest lijepo (auto to kalon ho esti)" (211 b-c). Prema Platonu, čovjek tek na toj krajnjoj stepenici doista započinje život vrijedan čovjeka, jer tada kontemplira (theorein) lijepo samo, odnosno čistu ili božansku ljepotu, koja je bez svake osjetilne ili tjelesne primjese. Zato je i besmrtna i vječna.[29]

Eros se tako preobražava u stremljenje za prevladavanjem svega osjetilnog i svega tjelesnog, svega spolnog i svega smrtnog. Pritom je stremljenje za besmrtnim već samo po sebi proglašeno nečim besmrtnim. Besmrtna ili božanska ljepota, koja je ujedno i najviše dobro i najčišća istina, prema Platonu je ujedno i vrhunac stremljenja, vrhunac u kojem se stremljenje preobražava u kontemplaciju. U tom božanskom stanju za eros kao stremljenje dakako nema više prostora.

Pa dakako ni za prigovore. Kad se Aristofan počne pripremati da dijalog nastavi i obrani svoj mitologem, Sokrat (Platon) mu ne da riječ.[30] Usput rečeno, to je istina toga famoznog filozofskog (platonističkog) dijaloga[31]: posrijedi je svagda dijalog gospodara, dijalog vođen iz jednog središta, što proizlazi iz monizma što ga je potom baštiniло kršćanstvo, šireći ga kao monizam trostruko-jedinstvenog Boga. Filozofski dijalog je od samog svog početka monističan, to jest ideološki ekskluzivan. Platon svoje sugovornike, koje uvodi u svoje dijaloge, tretira ili kao pajace (kao čiste klimavce) ili kao mislioce koji su na kraju svagda pobijedeni snagom Platonove (Sokratove) misli. I tako sve do Hegela: Hegelova ekskluzivnost u ime Apsolutne ideje, hegelovsko podređivanje drugog i drukčijeg, čista je konsekvencija filozofije kao platonizma. No vratimo se *Simpoziju*. Aristofanu Sokrat (Platon) ne daje riječ na temelju pravila što ga je sama Diotima formulirala već na početku svoje priče (logos): "A pripovijeda se i neka priča da ljube oni koji traže svoju drugu polovicu (kai legetai men ge tis, ephe, logos, hos hoi an to hemisu heauton zetosin, houtoi erosin); moja pak priča kaže da nema ljubavi niti za polovicu niti za cjelinu, moj druškane, ako to nije nešto dobro (ho d' emos logos oute hemiseos phesin einai ton erota oute holon, ean me tygchane ge pou, o hetaire, agathon on)" (205d-e). Ljubav prema najvišem dobru, odnosno stremljenje prema najvišem dobru kao cilju, stremljenje za čistom istinom (ljepotom kao takvom) jest najbolja, jedino prava i najveća ljubav. I upravo po toj najvećoj ljubavi Eros jest veliki demon: veliki posrednik između božanskog i ljudskog, smrtnog i besmrtnog, spolnog i nadspolnog, osjetilnog i nadosjetilnog.[32]

Razlika između Aristofanova i Diotimina (odnosno Sokratova) mitologema je prijelomna. Posrijedi je prijelom žudnje i stremljenja, prijelom pjesništva i filozofije.

Prijelom, koji se otada vuče kroz svu povijest filozofije i pjesništva, i očituje se u diferenciji između žudnje i stremljenja, proishodi iz rascjepa erosa. Za Aristofana je drugi označitelj erosa (spolne ljubavi) žudnja (pothos), a za Diotimu, odnosno Sokrata stremljenje (boulesis). Razlika između žudnje (Begehren) i stremljenja (Streben) posve je shvatljiva tek iz razlike njihovih ciljeva ili predmeta[33]. Predmet žudnje, dakle ono za čim žudimo (pothema), jest prvotna dvospolna cjelovitost čovjeka, spolno sjedinjenje i drugi spol. Predmet stremljenja, dakle ono za čim stremimo (boulema), jest nad-tjelesna bespolna ljepota, koja je identična s čistom istinom i najvišim dobrom, spoznaja ljepote kao takve, to jest božanske ljepote ili ljepote božanskog i zrenje (kontemplacija) božanske ljepote ili ljepote božanskog. Ovo potonje uključuje nekovrsnu su-prisutnost smrtnika u besmrtnoj, vječnoj istini vječnosti. I dok su spolovi kao simboli cjeline jedno drugome pothema, budući da ih u simbol spaja pothos (žudnja), nad-osjetilna boulema nipošto nije simbol, nego je sve osjetilno (tjelesno) jedino i samo simbol za nju. Sve osjetilne (vizualne, auditivne itd.) stvari su odsad samo semeion (znak) nadosjetilnih ideja. I pritom nema povratnosti: ideja nije nikakav simbol (u smislu polovičnog dijela), nego paradigma (paradeigma) osjetilnih stvari. Sve smrtno ili prolazno (Vergänglichliche) – kako će kasnije formulirati Goethe u *Faustu* – samo je prispodoba (Gleichnis).

Najviša ideja je prvotna paradigma, ideja ideja je paradigma paradigmi i zato konačni cilj stremljenja.[34]

U usporednom zrcalu, jer sada je sve podvojeno, spolni se eros, koji sam po sebi nije stremljenje za dobrom kao idejom (paradigmom), pretvara u krajnju oprečnost dobrog erosa, u najzorniji i osude vrijedni dio čovjekove duše. Postaje loš eros, doslovno: stremljenje za lošim: razuzdanost i neumjerenost, raskalašenost uopće. Zato u usporedbi s erosom kojeg prožima idejnost taj eros nije obilježen samo bez-idejnošću, nego zbog svoje neukroćenosti čak i anti-idejnošću. U *Simpoziju* Platon toj drugoj dimenziji erosa (Erosa u užem ili doslovnom značenju, kako mu se Eros pokazuje u svjetlu nove "proširene" formulacije) još ne posvećuje pozornost. U *Politeji* pak ne samo da na nju postaje pozoran, nego je čak i fanatično proganja.[35]

Čovjek koji se doista predaje drugome, odnosno spolnom Erosu, prema Platonu prije ili kasnije postaje ne samo zavodnik i lažljivac, nego i lopov i ubojica: "Kad se nađe u takvom položaju, njegova će mnijenja što ih je o onome što je lijepo, a što ružno, imao odavna, od djetinjstva (ek paidos), i koja slove kao

pravedna (tas dikaias poioumenas), pomoću Erosa biti svladana onim mnijenjima koja su upravo bila oslobođena sužanjstva i postala Erosovom tjelesnom stražom (hai neosti ek douleias lelymenai, doryphorousai ton Eroti). Ta su se mnijenja prije, kad je on sam još bio pokoran zakonima i ocu i kad se u njemu čuvala 'demokracija' (hote en autos eti hypo nomois te kai patri demokratoumenos en heautoi), oslobađala samo u spavanju kao san (men onar eleunto en hypno), a sada kad mu tiranski vlada Eros (tyranneuthesis de hypo Erotos), postaje u javi svagda takav kakav je bio prije u snovima rijetko (hoios oligakis egineto onar, hypar toioutos aei genomenos). Neće se ustezati nikakva strašnog umora, jela i čina (ergon), nego će Eros tiranski živjeti u njemu, u svakom neredu i bezakonju (tyrannikos en autoi ho Eros en pasei anarchiai kai anomiai zon) – jer je sam jedini vladar (monarchos) – i onoga koji ga posjeduje, kao (samodržac) polisa, vodit će svakoj smionosti (tolma), pomoću koje će preživljavati sebe i nemirno mnoštvo oko sebe – mnoštvo koje je djelomice došlo izvana zbog toga jer je imalo loše društvo, a djelomice je bilo ispušteno i oslobođeno (anethenta kai eleutherothenta) iznutra, zbog istih (životnih) navika (tropoi) kao što ih ima sam" (*Politeia* 574d-575a). Kraći psihoanalitički nacrt teško bi se dao formulirati![36]

Tko je vjeran zakonu i ocu, tko se podređuje ocu kao zakonu i zakonu kao ocu, taj živi dvostruki život: noćni i dnevni život, život snova i život jave, hiparični život i onirični život. Tko pak ne poštuje zakon i oca, taj živi cjelovit život: dnevni se život pretvara u noćni, a hiparični u onirični. Eros prvog morao bi dakle biti dijabolički eros, a eros drugoga simbolički eros. No Platon nas uvjerava upravo u suprotno.

Cjeloviti onirični život, prema Platonu, ne može biti cjelovit, budući da su snovi samo pola života. Usto su spolna, dakle (sada) lošija polovica života. Snovi su anarhični i anomični, ukratko: alogični. Jer upravo se u snovima ispušta i oslobađa Eros kao Zlo, kao "strašni (to deinon), veliki i mnogoglavi skot (thremma)" (590a): zmaj, u cjelovito tijelo pretvorena i osamostaljena Meduzina glava.

Eros kao monarhistički anarhist – Platon usput raskriva patrijarhalnu, patrimonijalnu i patriotsku legislativu demokracije[37] – dovodi u pitanje kako znanje, tako i u dušama vladajuće zakone puka. Na svim razinama se oslobađa općih zakona zajednice, krši ih i uz načelnu beznačajnost sam sebi utire put: put svojih ispuštanja i put svoje oslobođenosti. Za Platona takvo ispuštanje i oslobađanje znači razularenost i podivljalogost, budući da bi slabi (spolni) Eros morao biti sužanj dobrog Erosa, tog nadasve vladajućeg gospodara, pokrovitelja dobrog i lijepog, glasnika istine i prava.

Erotsko stremljenje dobru (lijepom i istinitom)[38], stremljenje dobrog Erosa, može se prema tome

dogadati samo uz zatiranje monstrozna i zlog Erosa. Ideološki Eros može se afirmirati i zavladati samo ako u sebi svežemo i zatočimo seksualni Eros, ako nam uspije seksualni Eros pretvoriti u sužnja ili sredstvo ideološkog Erosa, Erosa koji stremi idejama i postupa prema Ideji kao ideji idejâ. U platonizmu, dakle svekolikoj filozofiji, nije posrijedi oprečnost između erosa i seksa, nego oprečnost između ideološkog i seksualnog erosa.[39]

Seksualni (osjetilno-požudni) eros pritom nije shvaćen kao dio ili polovica cjeline, dopuna opreke unutar cjeline, nego kao vanjski razaratelj lijepo izgrađene i uređene cjeline, kao njezina antagonistička i antitetička opreka. Zato Eros, taj strašni anarhistički i anomički monstrum, mnogoglavi skot, nipošto ne može biti simbol cjelovitosti koja se imenuje vrhovnim Dobrom i kojemu čovjeka goni stremljenje dobrog Erosa.

Simbol cjelovitosti, Ideje kao Dobra, jest samo ono što je "dio" te cjelovitosti same, što je nasljedovanje Ideje. Spolni eros kao Zlo zato nije samo nešto anarhistično i anomično, nego je pretvoren i u nešto simboličko, odnosno u nešto demonično u lošem smislu riječi.

Bjelodano je iz ovoga koliko su u platonizam još duboko uronjeni ne samo Nietzsche[40] i Freud, nego i Bataille i Lacan[41], da o Gillesu Deleuzeu[42] i ne govorimo. Najradikalniji je zacijelo Georges Bataille, koji se svjesno – znajući da se kao anti-platonist nužno kreće unutar platonizma – odlučuje za Eros kao Zlo: za anarhiju i anomičnost, za spolnost i osjetilnost, za ružno i užasno, za dijaboličku svetost.[43]

No možemo li na Eros gledati drukčijim očima nego što su Platonove? Moramo li se doista odlučiti bilo za "dobri" bilo za "zli" Eros? Premda nastojimo "zli" Eros pretvoriti u jedino doista "dobri" Eros, unutar platonističke (onto-teološke) strukture, na koju smo unaprijed pristali, ne možemo se riješiti ni platonističkog antagonizma u Erosu niti pak jednačenja erosa sa stremljenjem. Bio eros stremljenje platonističkom dobru ili pak stremljenje "zlu", on svejednako ostaje stremljenje, odnosno svagda imamo posla s platonističkim jednačenjem erosa sa stremljenjem.

Naizgled ostaje druga mogućnost, mogućnost da na psovku ti si anarhist (nihilist), odgovorimo: pa što onda? No to nas prije ili kasnije potiskuje u ulogu žrtve. Jer platonist, dakle ideolog ove ili one vrste, ne podnosi ne-angažiranost: ubojica u ime Dobra (ove ili one, no uvijek jedine i prave Ideje) prema vlastitu uvjerenju nije ubojica, a onaj tko ne želi ubijati svjetlom Ideje osvjetljene nositelje Zla gori je od protivnika i zato ga najprije treba uništiti. On je čak nešto najgore, jer ne negira samo "naše Ideje", nego i Ideju uopće. Zato tzv. anarhisti (nihilisti) u svim ideološko-vjerskim ili vjersko-ideološkim sukobima najprije bivaju žrtvama. Slično poput Židova ili pak

Cigana, jedni jer su zavjereni "univerzalnoj etici svetosti života i zaštiti stranca" (Gunnar Heinsohn)[44], a drugi jer su nositelji svega anarhističnog i anomičnog[45].

Povijesna drama žudnje jest zato upravo u tome da je unutar platonističke (ideološke) strukture svijeta svagda već unaprijed potisnuta pod stremljenje[46]. Bilo da je poistovjetimo sa stremljenjem i tako shvatimo kao inherentnu "dobrom" Erosu, bilo da je poistovjetimo sa spolnom požudom i tako istisnemo na stranu "zlog" Erosa, među izrasline tisućoglavog skota.

U povijesti filozofije (ideja) došlo je najprije do posvemašnje terminološke konfuzije. Tako rano kršćanstvo stremljenje Bogu označuje kako grčkom riječju epithymia, primjerice Pavao[47], tako i riječju pothos, primjerice Origen[48]. U skolastičkoj terminologiji dominira pak izraz desiderum, koji doslovno znači žudnju, no iz sljedeće rečenice Tome Akvinskog posve je razvidno da je posrijedi zapravo stremljenje[49]: ultimum desideratum ab omnibus est esse perfectum, dakle Bog kao vrhovno bivstvjuće. Jer je desideratum (žudeno) posve precizno određen, a ujedno je transcendentni cilj, očito je da nije posrijedi pothema iz Aristofana, nego boulema iz Diotimina, odnosno Sokratova mitologema.

Spinoza doduše razlikuje žudnju (desiderum) i stremljenje (conatus), pri čemu potonje razumije kao bivstvovnost bivstvjućeg, kao težnju po kojoj svaka stvar nastoji ustrajati u svojem bivstvovanju (in suo esse persevere), no ujedno žudnju razmatra samo kao jedan od afekata (affectus), kao negativnu podvrstu stremljenja, odnosno kao negativnu vrstu požude (cupiditas) ili prohtjeva (appetitus). Unatoč tome, Spinoza, od kojeg potom polazi Goethe sa svojom razlikom između stremljenja i žudnje, iznova oživljava tako reći s Platonom zaboravljenu bitnu dimenziju žudnje.

Spinoza naime žudnju povezuje sa žalošću (tristitia), koja naspram veselja (laetitia) slabi ili smanjuje težnju kojom čovjek nastoji ustrajati u svojem bivstvovanju, i definira je na ovaj način: "Ova žalost (tristitia), koja se odnosi na odsustvo onoga što ljubimo (quanenus absentiam ejus, quod amamus, respicit), naziva se žudnjom (desiderium)". U 32. definiciji afekata Spinoza potom izričito kaže što znači odnošenje na odsutnost onoga što ljubimo: "Žudnja (desiderium) je požuda (cupiditas) ili prohtjev (appetitus) da se nešto posjeduje, koja se pothranjuje sjećanjem (memoria) na stvar, ali je istodobno priječena sjećanjem na druge stvari koje isključuju opstanak stvari za kojom se teži (que ejusdem rei appetendae existentiam secludunt, coercetur)"[50]. To odnošenje je dakle sjećanje. A sjećanje je spomen na ono što je odsutno i prisutnost kojega je, osim u mašti ili spomenu, isključena.

Žudnja dakle izvire iz odsutnosti stvari (ex absentia rei): rađa se kad se čovjek sjeti da mu manjka ono što je ljubio i što još uvijek ljubi.

Takvim određenjem žudnje Spinoza se sadržajno (dakako, ne i strukturalno) opet približio pred Sokratovskom razumijevanju žudnje, žudnje kakvu susrećemo kod Empedokla i kakva, unatoč sofistčkoj retorici, još odzvanja iz Gorgijeva opisa odnosa prema mrtvima, nekad plemenitim i vjernim prijateljima: "Premda su dakle umrli, žudnja (pothos) za njima koji više ne žive nije umrla, nego živi (dalje kao) besmrtno (athanatos) u besmrtnim tijelima".[51] Žudnja nije element stremljenja nadasve prisutnom i nadasve živom, nego jest to što jest: žudnja za odsutnim. I zato žudnja za onima koji su do kraja i posvema odsutni, mrtvi.

Žudnja je prema tome vezana za dva bitna čovjekova određenja: da je spolno i da je smrtno biće. Naspram žudnje, stremljenje nastoji prevladati, potisnuti kako čovjekovu spolnost tako i smrtnost. Čovjeka hoće učiniti nespolnim i besmrtnim, ukratko, potpunoma neljudskim bićem. Budući da je čovjek kao spolno i smrtno biće, kao biće žudnje, prepreka stremljenju, stremljenje nemilosrdno, svagda iznova, hoće ukloniti žudnju, podrediti je.

U toj namjeri i u njezinoj izvedbi, koja u krajnjim slučajevima vodi uništenju, ne leži ništa drugo nego takozvana virilnost stremljenja.[52] Bit bi virilnosti imala biti – a u metafizici kao platonizmu[53] to i jest – prevladavanje straha pred smrću i osvajanje drugoga spola. Istodobno ovladavanje onim ženskim u sebi i ženskom ispod sebe.

Žena, ukoliko nije posrijedi majka, personificira naime drugu Erosovu stranu, drugi Eros: eros zla[54]. Ukrštanjem kršćanstva[55] i grčke filozofije takva se slika žene izoštrila do čistih reljefnih oblika.

Žena, ne iskupi li je materinstvo, slovi kao grijeh čovječanstva. Materinstvo je doista iskupljuje samo ako je začće bilo bezgrešno, što će reći bespolno. Bezgrešno začće, začće lišeno spolnog sjedinjenja, slovi zato kao više no iznimno začće, budući da se nipošto ne može dogoditi – to zna i kršćanstvo – u međuspolnim odnosima između muškarca i žene, nego jedino i samo na neljudski ili nadljudski, to jest božanski način. Djevica Marija je nešto sveto upravo zato jer je djevica i ujedno majka Božja, jer je više-no-iznimna.[56] Po njoj su do neke mjere "posvećene" sve majke, no ujedno tim više "proklete" sve preljubnice, sve one žene koje svoj spolni život žive izvan braka/zakona. Personifikacija nečistosti, krajnje grešnosti, jesu žene koje se pare s Đavlom, budući da su krajnja oprečnost majke Božje. Karakteristično je da te vještice nastupaju u množini, dočim je majka Božja samo jedna i jedina. Osim toga, narodna ih predaja optužuje da su opsjednute spolnom požudom, štoviše, nagonom za spajanjem uopće.

Prema tim shemama, u ženi je pohota za onim izvan Zakona snažnija od stremljenja za životom prema (božjoj) Zapovijedi. I ako ne bi bilo muškoga, žena bi svagda iznova podlijegala upravo toj svojoj pohoti. Od izvornog grijeha, od izvornog prijestupa, odnosno izvornog kršenja Zakona (Zapovijedi), kad je muškarac podlegao ženi, odnosno njezinoj ženskosti, nadalje muškarac preuzima krivnju na sebe i svagda iznova prikuplja snagu kako bi ispunio uvjete za povratak u raj. Prvi uvjet za povratak u raj ili ponovni nastanak raja jest dakako djelovanje u Ime Oca. I dok se žena može samo djelomice iskupiti porođajnim bolovima, muškarac, koji se rađa i umire, ne radajući, mora potražiti iskupljenje drugdje: u smrti. U žrtvi za Pravu vjeru.

Dok je žena nastavak Đavola te tako svojim znanjem i užitkom prekoračuje znanje i užitak muškoga, muškarac je nastavak Boga i zato mora u ime Oca (Zakona) krotiti i usmjeravati ženskost žene. Zakon ne zabranjuje užitak. Naprotiv, sadržaj Zakona nije ništa drugo nego zapovijed: Uživaj! No – i u tome je paradoks – užitak mora biti i mora ostati u granicama Zakona.

Srž paradoksa dakako nije u ograničenju užitka Zakonom, nego u tome da Zakon uopće ima svoje granice. Paradoksalna nije crta razdjelnica između bezgraničnog užitka i ograničavajućeg zakona, nego ograničenost zakona. Jer tek ograničenost zakona omogućuje višak uživanja i time želju.

Sve pobune protiv Zakona unutar granica ili na rubu Zakona i svi pokušaji afirmacije ženskosti žene, kakvo uprizoruje biblijskom forma mentis prožeta onto-teologija, zato su zaludni. Prevrednovanje vrijednosti (koje kod Nietzschea, neovisno o tome što još uvijek naglašava stremljenje i s njim povezanu muškost, ostaje na pola puta) ne može dotaknuti položaj vrijednosti. Što je prevrednovanje vrijednosti radikalnije, to čvršći ostaje položaj – doduše drukčijih – vrijednosti.

Postaviti ženin užitak i njezinu pohotu u središte znači iznad svega i prije svega pristati na biblijsko-metafizička određenja ženskosti, prihvatiti ih kao ishodište i postavljati kao Zakon ono što je bilo u ime Zakona proglašeno drugim i drukčijim. Pritom će Zakon zadržati ulogu koju on ima ne samo oduvijek, nego od svojega vlastitog početka. Početak Zakona i time početak razgraničenja između Zakona i drugog-od-Zakona podudara se s početkom razgraničenja između dobrog i lošeg Erosa, dakle s početkom metafizičkog rascjepa erosa na stremljenje i pohotu.

Kakogod mijenjali metafizički odnos, odnosno oprečnost između stremljenja i pohote, odnosno oprečnost između dobrog i lošeg Erosa, svagda će nam takvim odnosom eros kao takav izmaći. Izmaći će nam upravo žudnja, to čuvstvo čovjeka kao smrtnog i spolnog bića, taj žalac spolne razlike i razlike između još živih i već mrtvih.

Kao središnja dijabolična crta simboličkog, koja je bila iz središta simbola potisnuta na rub i preko ruba, žudnja je bila podređena osamostaljenom simboličkom kao znamenju Boga (Ideje) ili pak uvrštena u elemente personificirane slike ekscenosti. Diabolos, personificirana slika ekscenosti, odnosno preko ruba potisnute dijaboličnosti, čista oprečnost Boga, u nebesima nema prostora. Isto tako ni žudnja. Kada je žudnja shvaćena samo kao element pohote, te najgore metafizičke oprečnosti stremljenju (Bogu, Dobru), inherentna je đavlu, spada dakle u pakao. Kada postane izričitom literarnom temom, naime u doba romantike, ponajprije se razmatra u djelima poput Hoffmannovih *Đavoljih eliksira* (Die Elixiere des Teufels)[57]. Preko neoromantičke interiorizacije dolazi potom, s jedne strane, do tematizacije žudnje kao takve, a s druge do njezinih različitih simbolizacija.

Odatle je samo još korak do frojdovske – Freud započinje pisati na vrhuncu neoromantike, odnosno simbolizma – psihoanalitičke recepcije žudnje.[58] No u umjetnosti kao umjetnosti žudnja nije uglavljena u platonističku strukturu, ne funkcionira kao element metafizičkog simbolizma, nego pokazuje očite crte dijaboličnosti. Dakako, ne dijaboličnosti u kršćanskom, nego u izvorno grčkom značenju riječi. Svaka velika umjetnost govori o nezacjeljivoj rani svijeta, svaka umjetnost kao umjetnost obilježena je dijaboličkim rezom žudnje, dakle crtom umjetnosti kao umjetnosti.

Napomene

[1] Kvalitetom filozofske analize i interpretacije Platonova *Simpozija*, odlikuju se, prema našem sudu, nadasve sljedeća djela: Gerhard Krüger, *Einsicht und Leidenschaft*, Frankfurt/M. 1939; šesto izdanje 1999; Hartmut Buchner, *Eros und Sein*, Bonn 1965; Thierry Ménissier, *Eros philosophe: Une interprétation philosophique du Banquet de Platon*, Paris 1996; Claudia Pirass, *Vergessen ist das Ausgehen der Erkenntnis: Eros, Mythos und Gedächtnis in Platons Symposium*, Frankfurt/M./New York 1997; Giovanni Reale, *Eros, demone, mediatore: Il gioco delle maschere nel Simposio di Platone*, Milano 1997; Christopher J. Rowe, *Il 'Simposio' di Platone: Cinque lezioni sul dialogo con un ulteriore contributo sul 'Fedone' e una breve discussione con M. Migliori e A. Fermi*, Sankt Augustin 1998; Jamey Hecht, *Plato's Symposium: Eros and the Human Predicament*, New York 1999; Frisbee C. C. Sheffield, *Plato's Symposium: The Ethics of Desire*, Oxford 2006.

[2] O Aristofanovu govoru vidi detaljnije studije: Maria Grazia Bonanno, *Aristofane in Platone*, Museum criticum 10-12, 1975-1977, str. 103-112; Jean Hani, *Le mythe dans le Banquet de Platon*, Euphrosyne 11, 1981-1982, str. 89-101; Charles E. Salmon, *The Wisdom of Plato's Aristophanes*, Interpretation 18, 1990/1991, str. 233-250; Silvia Campese, *Forme del desiderio nel Simposio di Platone*, Lexis 5-6, 1900, str. 89-100.

[3] O figuri androgina, kako je opisan kod Aristofana, vidi Marie Delcourt, *Hermaphroditea: Recherches sur l'être double promoteur de la fertilité dans le monde classique*,

Bruxelles 1966; Bernard Sergent, *Homosexuality in Greek Myth*, London 1987; Maria Grazia Ciani, *Il corpo immortale*, Biologica 4, 1990, str. 53-64.

[4] O lezbijskoj ljubavi u antici, usp. Luc Brisson, *Le sexe incertain: Androgynie et hermaphrodisme dans l'Antiquité gréco-romaine*, Paris 1997, str. 62-65.

[5] Usp. Gerrit Jacob de Vries, *Miscellaneous Notes on Plato*, Amsterdam 1975, str. 11-16.

[6] Više o ovome vidi u: Drew A. Hyland, *Eros, epithymia and philia in Plato*, Phronesis 13, 1968, str. 38-50; Charles H. Kahn, *Plato's theory of desire*, Review of Metaphysics 41, 1987/1988, str. 77-103; Catherine Osborne, *Eros Unveiled: Plato and the God of Love*, Oxford 1996.

[7] David Halperin, *Platonic Eros and What Men Call Love*, Ancient Philosophy 5, 1985, str. 161-204.

[8] Više o ovome vidi u: Michele Faraguna, *Nomisma e polis: Aspetti della riflessione greca antica sul ruolo della moneta nella società*, u: Gianpaolo Urso (ur.), *Moneta, mercanti, banchieri: I precedenti greci e romani dell'Euro*, Pisa 2003, str. 109-135.

[9] Vidi Umberto Eco, *Semiotica e filosofia del linguaggio*, Torino 1984, str. 41-44; Giovanni Manetti, *Le teorie del segno nell'antichità classica*, Milano 1987, str. 70-75; Franco Lo Piparo, *Aristotele e linguaggio: Cosa fa di una lingua una lingua*, Roma-Bari 2003, str. 42-69.

[10] Usp. Umberto Curi, *Miti d'amore: Filosofia dell'eros*, Milano 2015, str. 20-54.

[11] Detaljnije o etimologiji i potonjoj upotrebi riječi symbolon, vidi u: Hans-Georg Gadamer, *Die Aktualität des Schönen: Kunst als Spiel, Symbol und Fest*, Stuttgart 1977, str. 41-52. Također, Curzio Chiesa: *Sémiosis – signes – symnoles: Introduction aux théories du signe linguistique de Platon et d'Aristote*, Bern et al. 1991.

[12] Vidi Umberto Galimberti, *Gli equivoci dell'anima*, Milano 2009, str. 240-241

[13] Marcel Grenet, *La pensée chinoise*, Paris 1980, str. 501. Usp. u ovom sklopu napose instruktivno djelo: Gudula Linck, *Yin und Yang: Die Suche nach dem Ganzheit im chinesischen Denken*, München 2000.

[14] Usp. Tine Hribar, *Drama hrepenjenja*, Ljubljana 1983, str. 136-158; Umberto Galimberti, *La terra senza male*, Milano 1984, str. 53-62; isti, *La casa di psiche: dalla Psicoanalisi alla pratica filosofica*, Milano 2008, str. 175-223.

[15] O važnosti upućivanja na prvotnu cjelinu u ovom kontekstu, vidi Davide Susanetti, *Eros o la ricerca dell'unità*, Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere e Arti 64, 1995-1996, str. 469-492.

[16] Klasično reprezentativno djelo o "pupku svijeta" i dalje ostaje Wilhelm Heinrich Roscher, *Omphalos: Eine philologisch-archaologisch-volkskundliche Abhandlung über die Vorstellung der Griechen und anderer Völker vom "Nabel der Erde"*, Leipzig 1913. Od novijih djela vidi Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Paris 1964, str. 94-99, 200-202, 316-324; Dimitri Kitsikis, *Omphalos*, Paris 1977.

[17] Usp. Eugène Napoléon Tigerstedt, *Plato's Idea of Poetical Inspiration*, Helsinki 1969; Silvano Demarchi, *L'orizzonte platonico dell'estetica*, Albano Terme 1980; Julius A. Elias, *Plato's Defence of Poetry*, Albany (N. Y.) 1984; Roberto Velardi, *Enthousiasmos: Possessione rituale e teoria della comunicazione poetica in Platone*, Roma 1989.

[18] Više o tome Stefan Buttner, *Die Literaturtheorie bei Platon und ihre anthropologische Begründung*, Tübingen 2000.

[19] Usp. Hellmut Flashar, *Der Dialog Ion als Zeugnis platonischer Philosophie*, Berlin 1958; Ernesto Grassi, *Die Theorie des Schönen in der Antike*, Köln 1962; Hans-Georg Gadamer, *Plato und die Dichter*, u: isti, *Platos dialektische Ethik und andere Studien zur platonischen Philosophie*, Hamburg 1968, str. 181-204; Morris Henry Partee, *Plato on the Criticism of Poetry*, *Philological Quarterly* 52, 1973, str. 629-642; Christopher Janaway, *Images of excellence: Plato's Critique of the Arts*, Oxford 1995; Penelope Murray, *Plato on Poetry: Ion*, Republic 376e-398b, Republic 595-608b, Cambridge 1996; Pierre Destrée, Fritz-Gregor Herrmann (ur.), *Plato and the Poets*, Brill 2011.

[20] O figuri Diotime vidi Adriana Cavarero, *Nonostante Platone: Figure femminili nella filosofia antica*, Roma 1990, str. 93-122; Maria Zambrano, *La tomba di Antigone: Diotima di Mantinea*, Milano 2001.

[21] Naročito se Derrida uvijek iznova vraćao ovome problemu; usp. Jacques Derrida, *De la grammatologie*, Paris 1967, str. 401; isti, *L'écriture et la différence*, Paris 1967, str. 409-410; isti, *La différence*, u: isti, *Marges de la philosophie*, Paris 1972, str. 1-30, posebno str. 6; isti, *Positions*, Paris 1972, str. 33.

[22] Više o tome, Dirk Cursgen, *Die Rationalität des Mystischen des philosophisches Mythos bei Platon und seine Exegese im Neuplatonismus*, Berlin/New York 2002.

[23] Usp. Victor Goldschmidt, *Le paradigme dans la dialectique platonicienne*, Paris 1947; isti, *La religion de Platon*, Paris 1949.

[24] Nemoguće je na ovom mjestu ne spomenuti klasično djelo o "velikom demonu": Karl Kerényi, *Der große Daimon des Symposion*, Amsterdam 1942.

[25] Usp. Harry Neuman, *Diotima's Concept of Love*, *American Journal of Philology* 86, 1965, str. 33-59; Ozren Žunec, *Ideja i ništa*, Godišnjak za povijest filozofije 4, 1986, str. 168-208; David L. Roochnik, *The Erotics of Philosophical Discourse*, *History of Political Thought*, 4, 1987, str. 117-129; Andrea Nye, *The Subject of Love: Diotima and her critics*, *The Journal of Value Inquiry* 24, 1990, str. 135-153; David M. Halperin, *Why is Diotima a Woman?*, u: *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love*, New York/London 1990, str. 113-151 (napomene na str. 190-211); Novica Milić, *Gozbe I*, Beograd 2009, str. 160-170.

[26] Za rekonstrukciju mitološkog identiteta Pora, vidi Umberto Curi, *Passepartout e impasse: Endiadi di Poros*, u: *Lucio Saviani* (ur.), *Poros: Idee di Napoli e variazioni sul tema del Mediterraneo*, Torino 2001, str. 54-59.

[27] Usp. Umberto Curi, *La cognizione dell'amore: Eros e filosofia*, Milano 1997, str. 77-90; Umberto Galimberti, *Gli equivoci dell'anima*, op.cit., str. 229-230.

[28] O temi trudnoće i rađanja u antičkom grčkom svijetu i Erosu kao onome što bi rađalo, vidi Giulia Sissa, *Le corps virginal: La Virginité féminine en Grèce ancienne*, Paris, 1987; ista, *Sex and Sensuality in the Ancient World*, London 2008; Stella Sandford, *Plato and Sex*, Cambridge 2010, str. 98-127.

[29] O ovome, vidi izvrsnu studiju Friedrich Solmsen, *Parmenides and the Description of Perfect Beauty in Plato's Symposium*, *American Journal of Philology* 91, 1971, str. 62-70.

[30] Više o tome, vidi Stanley Rosen, *Plato's Symposium*, New Haven 1987, posebice str. 338.

[31] Usp. Thomas Alexander Szlezák, *Platon und die Schriftlichkeit der Philosophie*, Berlin/New York 1985.

[32] Kurt Sier, *Die Rede der Diotima: Untersuchungen zum platonischen Symposium*, *Beiträge zur Altertumskunde* 86, Stuttgart/Leipzig 1997.

[33] Vidi Werner Jaeger, *Paideia: Die Formung des griechischen Menschen*, Berlin/New York 1973, str. 776-778.

[34] Usp. Gregory Vlastos, *The Individual as an Object of Love in Plato*, *Platonic Studies*, Princeton 1973, str. 3-42, posebno str. 30-31.

[35] Usp. Herman L. Sinaiko, *Love, Knowledge and Discourse in Platon: Dialogue and Dialectic in Phaedrus, Republic, Parmenides*, Chicago 1965; Stanley Rosen, *The Role of Eros in Plato's Republic*, *The Review of Metaphysics* 18, 1965, str. 452-475; Paul Ludwig, *Eros and Polis: Desire and community in Greek Political Theory*, Cambridge 2002; David Levy, *Eros and Socratic Political Philosophy*, New York 2013.

[36] Na to da je Platon anticipirao Freudovu psihoanalitičku teoriju, ukazivao je još E. R. Dodds, *The Greek and the Irrational*, Berkeley – Los Angeles 1951, str. 207-224. Vidi također: Johannes Thome, *Psychotherapeutische Aspekte in der Philosophie Platons*, Hildesheim/Zürich/New York 1995; Stella Sandford, *Plato and Sex*, op.cit., posebno str. 71-97. Na žalost, to ne uzima dovoljno u obzir Gerasimos Santas u svojoj razvikanoj knjizi *Plato and Freud: Two Theories of Love*, Oxford 1988.

[37] Usp. Morag Buchan, *Women in Plato's Political Theory*, Houndmills 1999.

[38] Da je Aristotel svojim shvaćanjem (koje je imalo snažan odjek kod kršćanskih mislilaca) o bogu kao pokretaču svega bivstvjućeg, pokretaču koji pokreće svijet kao voljeno biće (kinei hos eromenon, Met. XI, 7. 1072b 3), obnovio Platonovu ideju o Erosu, vidi znamenito djelo: Anders Nygren, *Eros und Agape: Gestaltwandlungen der christlichen Liebe I*, Gütersloh 1930, str. 160-163.

[39] Usp. Claude Louis-Combet, *Ascétisme et eudémonisme chez Platon*, Paris 1997; Lidia Palumbo, *Eros, phobos, epithymia: Sulla natura dell'emozione in alcuni dialoghi di Platone*, Napoli 2001.

[40] Podrobnije o raznim aspektima Nietzscheova odnosa prema Platonu, vidi Francesco Ghedini, *Il Platone di Nietzsche: Genesi e motivi di un simbolo controverso (1864-1879)*, Napoli 1999; Enrico Müller, *Die Griechen im Denken Nietzsches*, Berlin/New York 2005, posebno str. 221-244.

[41] Vidi posebice Jacques Lacan, *Le séminaire, livre XX: Encore*, Paris 1975. Dosad najtemeljitiiju analizu Lacanova čitanja Platonova *Simpozija* proveo je Bruno Moroncini, *Sull'amore: Jacques Lacan e il Simposio di Platone*, Napoli 2010. Za problem odredbe žudnje kod Lacana, vidi i Marianna Gensabella Furnari, *L'oggetto perduto: Desiderio e verità in Jacques Lacan*, Napoli 1985.

[42] Usp. Gilles Deleuze, *Logique du sens*, Paris 1969; Gilles Deleuze/Félix Guattari, *L'Anti-Oedipe*, Paris 1972. Deleuzeovu prikovanost uz platonistički horizont dvojnog dualizma temeljito je u svojoj doktorskoj disertaciji istražio Tomaž Erzar, *Obrat Gillesa Deleuzea*, Ljubljana 1997. O temeljnoj filozofskoj manjkavosti, odnosno slijepoj pjezi u samom središtu Deleuzeova filozofskog projekta prevladavanja tradicionalnog dualizma, usp. Manfred

Frank, *Was ist Neostrukturalismus?*, Frankfurt/M. 1984, posebno str. 435.

[43] Vidi Georges Bataille, *L'Erotisme*, Paris 1957; isti, *La litterature et le mal*, Paris 1957. Više o dijaboličnoj svetosti kod Bataillea, vidi Mario Perniola, *Georges Bataille e il negativo*, Milano 1977; Richard Reschika, *Das Versprechen der Ekstase: Eine philosophische Reise durch das erotische Werk von Georges Bataille und Julius Evola*, Bochum /Freiburg 2011.

[44] Gunnar Heinsohn, *Warum Auschwitz?: Hitlers Plan und die Ratlosigkeit der Nachwelt*. Reinbek bei Hamburg 1995.

[45] Vidi Klaus-Michael Bogdal, *Europa erfindet die Zigeuner: Eine Geschichte von Faszination und Verachtung*, Berlin 2011.

[46] Usp. Raoul Mortley, *Désir et différence dans la tradition platonicienne*, Paris 1988.

[47] Vidi Lucien Cerfaux, *Le Christ dans la théologie de St. Paul*, Paris 1954; Xavier Lacrois, *Le corps de chair: Les dimensions éthique, esthétique et spirituelle de l'amour*, Paris 1992.

[48] Usp. Francesca Cocchini, *Origene – Teologo esegeta per una identità cristiana*, Bologna 2006.

[49] Toma Akvinski, *In IV Sent.* d. 49, q. 1, a.2, sol 1, cit. prema: Battista Mondin, *St. Thomas Aquinas' Philosophy: In the Commentary to the Sentences*, La Haye 1975. Obilje instruktivnih uvida na tu temu pruža djelo: Elena Lombardi, *The Wings of the Doves: Love and Desire in Dante and Medieval Culture*, Montreal 2012.

[50] Benedictus de Spinoza, *Ethica ordine geometrico demonstrata*, Stuttgart 1977, str. 419. Više o Spinozinu određenju žudnje, vidi Robert Misrahi, *Le désir et la réflexion dans la philosophie de Spinoza*, Paris et al. 1972; Silvano Sportelli, *Potenza e desiderio nella filosofia di Spinoza*, 1995.

[51] Die Fragmente der Vorsokratiker II (ur. Herman Diels), Weidmann 1972, str. 286.

[52] Arlene W. Saxonhouse, *Eros and the Female in Greek Political Thought: An Interpretation of Plato's Symposium*, Political Theory 12, 1984, str. 5-27; Luce Irigaray, *Sorcerer love: A Reading of Plato's Symposium*, Hypatia 3, 1989, str. 32-44; Nancy Tuana, *Feminist Interpretations of Plato*, Pennsylvania State University Press 1994; Louis A. Ruprecht, *Symposia: Plato, the Erotic, and Moral Value*, Albany 1999.

[53] Usp. Karl-Heinz Volkmann-Schluck, *Plato: Der Anfang der Metaphysik*, Würzburg 1999.

[54] Usp. Marie-Hélène Bohner-Cante, *Platonisme et sexualité: Genèse de la métaphysique platonicienne*, Toulouse 1981.

[55] Za fundamentalne postavke biblijske antropologije, vidi Hans Walter Wolf, *Anthropologie des Alten Testaments*, München 1973; Walther Zimmerli, *La mondanità dell'Antico Testamento*, Milano 1973; Italo Testa Bappenheim & Francesco Lampugnani, *Bibbia e antropologia*, Roma 1976.

[56] Usp. iz antropološke perspektive, Ida Magli, *La femmina dell'uomo*, Bari 1982; ista, *La Madonna*, Milano 1987; ista, *Storia laica delle donne religiose*, Milano 1995.

[57] E.T.A. Hoffmann, *Die Elixiere des Teufels*, Frankfurt/M. 1988. Više o romantičkoj drami žudnje kod Hoffmanna, vidi Rüdiger Safranski, *E. T. A. Hoffmann: Das Leben eines skeptischen Phantasten*, Frankfurt/M. 2000.

[58] Opširnije o ovome Paul-Laurent Assoun, *Freud, la philosophie et les philosophes*, Paris 1976; isti, *Freud et Nietzsche*, Paris 1980; Reinhard Gasser, *Nietzsche und Freud*, Berlin – New York 1997; Umberto Galimberti, *La casa di psiche*, op. cit., posebno str. 27-46.

Filozofski magazin/libreto

U ovom broju

Jovica Aćin: ZUM Manifest

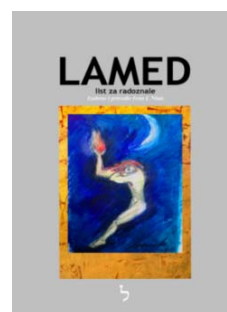
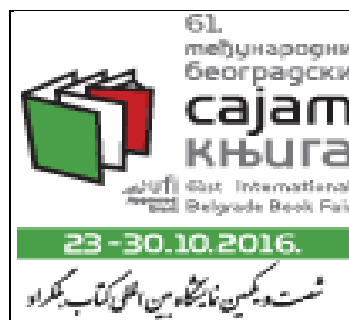
Ivan Ivanji: Krajnja destinacija smrt

Ivan Ivanji: Intervju

Agata Tušinjska: Moj muž Isak Bašević Singer

Natalija Dimić: Živana Vojinović, Avramova deca

Mario Kopic: Žudnja versus stremljenje

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

42268 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com